

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS UN PSIHOĢIJAS FAKULTĀTE
SKOLOTĀJU IZGLĪTĪBAS NODAĻA

Latviešu valodas kā otrās valodas skolotāja
profesionālo studiju programma
nepilna laika neklātienes
6. kursa studente
Zane Ķempe
(SkLa 020061)

**SOCIOKULTŪRAS KOMPETENCES
PILNVEIDOŠANA PASAKU APGUVES STUNDĀS
10. KLASĒ MAZĀKUMTAUTĪBU IZGLĪTĪBAS
PROGRAMMĀ**

DIPLOMDARBS

Zinātniskā vadītāja:
Dr. philol. prof. ILZE STIKĀNE

RĪGA 2008

Anotācija

Mūsdienu sabiedrībā vienas no svarīgākajām zināšanām ir otrās valodas zināšanas – tās valsts valodas zināšanas, kurā cilvēks dzīvo. Svarīgi ir ne tikai prast rakstīt un runāt otrajā valodā, bet arī apzināties un izprast šīs tautas vēsturi un kultūru.

Diplomdarbs „Sociokultūras kompetences pilnveidošana pasaku apguves stundās 10. klasē mazākumtautību izglītības programmā ” izstrādāts ar mērķi izpētīt, kā pilnveidot mazākumtautību skolas skolēnu sociokultūras kompetenci pasaku apguves procesā 10. klasē.

Diplomdarbs sastāv no 3 daļām:

Pirmajā diplomdarba daļā autore veic lingvodidaktiskās un lingvokulturoloģiskās teorētiskās literatūras analīzi, kā arī iepazīst sociokultūras kompetences jēdzienu.

Otrajā diplomdarba daļā autore raksturo skolēnu vecumposma īpatnības un konkrētās klases skolēnu reālo kulturoloģisko zināšanu un prasmju līmeni.

Trešajā diplomdarba daļā autore attēlo mācību izmēģinājumdarbību un tās rezultātus.

Diplomdarba apjoms ir 70 lpp., tajā ir 5 attēli un pievienoti 9 pielikumi. Darbā izmantoti 42 literatūras avoti.

Pētījumā apstiprinājās, ka skolēnu sociokultūras kompetence pasaku iepazīšanas stundās pilnveidojas, ja skolotājs organizē mācības, balstoties uz skolēnu reālo kulturoloģisko zināšanu un prasmju līmeni. Apstiprinājās arī pētījuma sākumā izvirzītā hipotēze, ka svarīgi stundās salīdzināt dzimtās valodas un latviešu tautas pasaku saturu, neaprobežojoties tikai ar jaunu vārdu un vārdu savienojumu apguvi.

Annotation

In nowadays society one of the most important knowledge is ability to speak in the second language – in that country's language in which you live in. Important is not only know how to write and speak in the second language, but also to be acquainted with other country's history and culture.

Diploma work **“Improvement of socioculture's competence in smaller nation schools in the 10th forms with a help of fairy tales”** made with the goal to research, how to improve smaller nation school students, who learn in the 10th form, socioculture's competence with a help of fairy tales.

Diploma work consists of 3 parts:

In the first part author makes lingvodidatikal and lingvoculturological theoretical literature's analysis, how to understand socioculture's competence notion.

In the second part author describes students age quantities and definite class children culture social knowledge and ability level.

In the third part author shows learning testing work and it's results.

Amount of diploma work is 70 pages, 5 pictures included and enclosed 9 supplements. In work used 42 literature sources.

In research work it was shown, that children socioculture's competence in acquainting with fairy tales works better, if teacher organizes learning according to real level of socioculture's knowledge and abilities.

Hypotesis was also true, that in lessons it is very important to compare native language's and latvian language's fairy tales context, not stopping with learning the new words and word combinations.

Saturs

Ievads.....	5
1. Pasakas – materiāls skolēnu sociokultūras kompetences pilnveidošanai	
1.1. Sociokultūras kompetences jēdziena izpratne.....	7
1.2. Pasakas – tautas kultūras sastāvdaļa.....	9
1.3. Pasaku izmantošanas iespējas literatūras stundās.....	13
2. 10. klases skolēnu raksturojums	
2.1. Skolēnu vecumposma īpatnības.....	17
2.2. Skolēnu reālo kulturoloģisko zināšanu un prasmju līmeņa analīze.....	23
3. Mācību metodiskā iecere pasaku apguves stundās mazākumtautību skolas 10. klasē.....	31
4. Mācību metodiskās ieceres īstenojums pasaku apguves stundās mazākumtautību skolas 10. klasē.....	35
Secinājumi.....	44
Nobeigums.....	46
Izmantotās literatūras saraksts.....	48
Pielikumi.....	50
1. pielikums. Skolēnu izpētes anketas	51
2. pielikums. Izdales materiāli skolēniem.....	60
3. pielikums. Skolēnu darbu paraugi.....	66

Ievads

Šobrīd Latvijā ir izveidojusies situācija, ka cieši līdzās valsts valodas pārstāvjiem dzīvo arī daudzi citu (mazākumtautību) valodu pārstāvji – krievi, ukraiņi, poļi, baltkrievi, ebreji. Dzīvojot svešā valstī, ir svarīgi zināt tās valsts valodu. Nepietiek ar to vien, ka minoritātes pārstāvis apgūst tikai sarunvalodu. „Minoritātei piederīgajiem bērniem un jauniešiem majoritātes valoda jāapgūst tikpat pamatīgi, cik majoritātes bērniem un jauniešiem, lai spētu iegūt zināšanas apgūstamajā valodā, ” šāda atziņa pausta „LAT 2 Mūsdienu metodikas rokasgrāmatā skolotājiem”. [LAT 2 Mūsdienu metodikas rokasgrāmata skolotājiem. 2001, 15]

Skolotājam ir starpnieka loma divu (vai vairāku) kultūru mijiedarbes procesā. Kā atzīst M. Gavriļina un A. Vulāne: „Nav ne mazāko šaubu, ka skola ir tā vieta, kur iespējams un nepieciešams realizēt kultūrcentrētas pedagoģijas idejas un veidot multikulturālas un humānas personības pamatus. Īpaši veiksmīgi tas īstenojams skolēnu dzimtās un otrās valodas, kā svešvalodas stundās, jo valoda nav tikai sazināšanās līdzeklis vien, bet arī tautas kultūras izziņas avots.” [Gavriļina M., Булане А. 2002, 276] Tāpēc ir tik svarīgi valodas apgūt ciešā vienotībā ar runātāja kultūru un viņa pasaules skatījumu.

Nereti ir dzirdēts, ka ceļotāji, atgriežoties no brauciena, stāsta atgadījumus, kādos viņi nokļuvuši, nepārziņot otras tautas tradīcijas, paražas, vērtības, psiholoģiju un dzīves uzskatus. Tāpēc ir svarīgi ne tikai prast rakstīt un runāt otrajā valodā. Nepieciešams jau skolā iepazīstināt skolēnus ar tautas kultūras vērtībām, veicināt to saglabāšanu un attīstību skolēnu apziņā.

Labs materiāls mazākumtautību skolēnu sociokultūras kompetences pilnveidošanai ir pasakas, kas ir tautas garīgais mantojums. Studiju un prakses laikā diplomdarba autore secina, ka latviešu un krievu folklorā ir ļoti daudz pasaku ar līdzīgiem sižetiem Tātad, pastāv iespēja vilkt paralēles starp abām kultūrām, kas neapšaubāmi vairāk saistīs skolēnu interesi.

Pasakās ir izteikta gadsimtiem ilgā tautas pieredzē izveidojusies dzīves un darba gudrība, kas pieder pie latviešu kultūras garīgā mantojuma. Svarīgi ir vērst skolēnu uzmanību uz dziļāku kulturoloģiskā materiāla analīzi, neaprobežoties tikai ar jaunu vārdu un vārdu savienojumu apguvi.

Diplomdarba mērķis:

izpētīt, kā pilnveidot mazākumtautību skolas skolēnu sociokultūras kompetenci pasaku apguves procesā literatūras stundās 10. klasē.

Diplomdarba hipotēze:

skolēnu sociokultūras kompetence pasaku iepazīšanas stundās pilnveidojas, ja:

- ✓ skolotājs rosina skolēniem salīdzināt dzimtās valodas un latviešu tautas pasaku saturu, nozīmi un simbolus, lai atrastu līdzīgas un atšķirīgas vērtības;
- ✓ skolotājs organizē mācības, balstoties uz skolēnu reālo kulturoloģisko zināšanu un prasmju līmeni par latviešu tautas vērtībām, kuras atspoguļo pasakas.

Diplomdarba uzdevumi:

- 1) studēt teorētisko literatūru pedagogijā, psiholoģijā, folkloristikā, literatūrzinātnē;
- 2) apzināt sociokultūras kompetences būtību, tās nozīmi mācību procesā;
- 3) izpētīt agrīnās jaunības vecumposma raksturīgās psihofizioloģiskās īpatnības, kā arī konkrētās klases skolēnu raksturīgās īpatnības;
- 4) veikt mācību izmēģinājumdarbību skolēnu kulturoloģisko zināšanu un prasmju pilnveidošanai darbā ar latviešu tautas pasakām;
- 5) apkopot un analizēt iegūtos rezultātus.

Pētījuma metodes:

- ✓ teorētiskās literatūras studijas,
- ✓ mācību un audzināšanas dokumentācijas izpēte,
- ✓ anketēšana,
- ✓ mācību izmēģinājumi,
- ✓ rezultātu apkopošana

Mācību izmēģinājumdarbības bāze un laiks:

Rīgas 54.vidusskolas 10.^b klase (16 skolēni)

2007. gada oktobris – novembris

Diplomdarba struktūru veido:

ievads, trīs daļas, nobeigums, izmantotās literatūras un avotu saraksts un 9 pielikumi.

1 . Pasakas - materiāls skolēnu sociokultūras kompetences pilnveidošanai

1.1. Sociokultūras kompetences jēdziena izpratne

Latvija jau vēsturiski ir bijusi multikulturāla valsts. XXI gadsimtā aktualizējies jautājums par izmaiņām izglītības programmu saturā. Daudzkultūru sabiedrībā bieži vērojamas tādas negatīvas un nevēlamas parādības kā etnocentrisms, kultūršoks, kultūru konflikti u.c. Lai no tā izvairītos, īpaši tiek strādāts pie izglītības satura izmaiņām gan vispārīzglītojošās skolās, gan augstskolās.

Valodas un literatūras apguves procesā veidojas skolēna komunikatīvā, valodu jeb lingvistiskā, sociokultūras un valodu mācīšanās kompetence. Daudzkultūru un starpkultūru izglītības akcentēšana skolās visciešāk saistās tieši ar sociokultūras kompetences pilnveidošanu.

Jebkuras dažādu kultūras pārstāvju komunikācijas laikā pilnīga izpratne ir atkarīga no tā, vai dalībnieki apzinās dažādu valodas vienību sociālo un kultūras nozīmi. Skolā jāveicina izpratne par dažādām kultūrām, un jāattīsta prasme sazināties un saprasties daudzkultūru sabiedrībā. Tā tiek attīstīta un pilnīgota sociokultūras kompetence.

„Ar sociokultūras kompetenci saprot to, ka skolēnam tiek veidots priekšstats par runas uzvedības nacionālo un kultūrālo savdabību un spēja izmantot sociokultūras konteksta elementus, radot un uztverot runu. Sociokultūra sekmē to, ka skolēns uztver valodu kā nacionālās un pasaules kultūras, tautas garīgā mantojuma izziņas līdzekli un kā vienu no līdzekļiem, ar kura palīdzību tiek izziņāta iespēja saprasties ar dažādu kultūru pārstāvjiem.” [Gavriļina M., Vulāne A. 2001, 14]

Mācību priekšmetu programma pamatskolai Latviešu valodā un literatūrā 1. - 9. klasei skolām, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmas paredz, ka „starpkultūru izpratne ir viens no izglītības pamatmērķiem mūsdienu savstarpēji saistītajā pasaulē. Miers un progress cieši līdzās esošo daudzveidīgo elementu pasaulē ir atkarīgs no izpratnes, tolerances un sadarbības. Otrās valodas apguvei vajadzētu būt vienam no galvenajiem izglītības komponentiem, kas sekmē starpkultūru izpratni. Mērķa sasniegšana ir atkarīga no tā, cik lielā mērā valodas skolotāji sniedz saviem skolēniem informāciju par galvenajām līdzībām un atšķirībām starp viņu un apgūstamās valodas kultūru.” [Latviešu valoda un literatūra 1.-9. klasei... <http://isec.gov.lv/pedagogiem/program/pamskol/prog/> 10.12.07.]

S.G. Terminasova uzver, ka vērst skolēnu uzmanību uz daudzkultūru komunikācijas jautājumiem sevišķi svarīgi ir pašlaik, „kad tautu, valodu, kultūru sajaukšanās sasniegusi

neredzētu amplitūdu un kā nekad agrāk aktualizējusies tolerances audzināšanas problēma pret svešām kultūrām, intereses izrādīšana un cieņa pret tām.” [Тер- Минасова С. Г. 2000, 9]

M. Gavriļina aplūko prasmes, kas nepieciešamas starpkultūru izpratnei (formulētas uz S. Leimi teorijas pamata):

- ✓ spēja saprast, kā etniskā piederība ietekmē pasaules uztveri un uzvedību;
- ✓ spēja izprast un atšķirt starpību starp šovinismu un patriotismu;
- ✓ prasme salīdzināt dažādas kultūras;
- ✓ savas tautas kultūras kompetence.

[Gavriļina M. 2002, 314]

„ Valoda – kultūras spogulis, tajā atspoguļojas ne tikai reālā pasaule ap cilvēku, ne tikai viņa reālie dzīves apstākļi, bet arī tautas sabiedriskā pašapziņa, tās mentalitāte, nacionālais raksturs, dzīvesveids, tradīcijas, paražas, morāle, vērtību sistēma, pasaules uztvere un īpatnējais pasaules redzējums.” [Тер- Минасова С. Г. 2000, 14]

Valodai piemīt arī tāda funkcija kā – informācijas nodošana. Informācijas nodošana no paaudzes uz paaudzi. Apgūstot valodu, cilvēks pārņem arī iepriekšējo paaudžu pieredzi.

” Valoda ir arī kultūras „rīks” – tā veido cilvēka (valodas runātāja) personību caur valodā fiksēto un uzglabāto pasaules redzējumu, mentalitāti un attieksmi pret cilvēkiem u.tml., t.i., caur tās tautas kultūru, kas attiecīgo valodu lieto kā sazināšanās līdzekli.” [Тер- Минасова С. Г. 2000, 15]

Mācību procesā skolotājam būtu jāapzinās kāda būtiska lieta, proti: „ Nozīmīgs faktors kultūra komponenta akcentēšanai latviešu valodas kā otrās valodas stundas ir saistīts ar pašiem skolēniem. No vienas puses, viņus interesē tauta, kuras valodu viņi mācās. Viņi vēlas uzzināt par to – kāda tā ir un kā dzīvo. No otras puses, viņi maz zina par savas tautas un kultūras būtiskākajiem aspektiem. Kultūras paradumi ir kā valodas prasmes: dzimtās valodas lietotāji darbojas zemapziņas izpratnes līmenī, bet tie jāpaaugstina līdz apzinātam līmenim, lai skolēni sāktu saprast savas un otrās valodas lietotāju kultūras vērtības.

Kultūra ir tik komplicēta, ka nevar gaidīt, lai skolēni uztvertu visu citas kultūras ieradumu kopumu, bet viņiem jāiepazīstas ar pašiem būtiskākajiem tautas dzīvesveida aspektiem. Nodarbību saturs un aktivitātes skolotājiem jāveido tā, lai attīstītos priekšstats/ieskaits, ko meklēt otrās valodas kultūrā, vienlaicīgi veidojot iejūtību un toleranci pret redzēto un atrasto.” [Latviešu valoda un literatūra 1.-9. klasei... <http://isec.gov.lv/pedagogiem/program/pamskol/prog/10.12.07.>]

M. Gavriļina grāmatā „Русский язык в 4-5 классах” (skolotāja grāmatā) aplūko etnopsihologu piedāvātos starpkultūru sadarbības modeļus:

- „**Svina**”: apejies ar otru tā, kā tu neapietos ar sevi;
- „**Sudraba**”: neapejies ar otru tā, kā tu neapietos ar sevi;
- „**Zelta**”: apejies ar otru tā, kā tu apietos ar sevi;
- „**Platīna**”: dari tā, kā dara citi; dari tā, kā viņiem patīk.

Skaidri redzams, ka par starpkultūras dialoga pamatu ir jākļūst „platīna” modelim, tādām, kurš pieprasa cilvēku, dažādu kultūru pārstāvju, prasmes nostādīt vienlīdzīgā pozīcijā, redzēt pasauli sarunu biedra acīm, pacietīgi un pieklājīgi attiekties pret atšķirībām uztverē un līdzībās. Bet tas ir iespējams tikai tādā gadījumā, ja cilvēks ir pazīstams ar citām kultūrām.” [Гаврилина М. 2004. 44]

Pēc etnolingvistu un etnopsihologu domām, mūsdienu cilvēkam (tajā skaitā – pusaudzīm) vienlaicīgi ir jāspēj identificēt sevi trijos veidos:

- kā tā vai cita etnosa pārstāvim, tās vai citas etniskās kultūras pārvaldītājam;
- kā multikulturālas sabiedrības pārstāvim;
- kā pasaules pilsonim.

Tikai tādā gadījumā var runāt par personības pilnvērtīgu integrāciju nacionālajā un pasaules kultūrā. [Гаврилина М. 2004. 44]

1.2. Pasakas – tautas kultūras sastāvdaļa

Latviešu vēstītājfolkloras žanru vidū nozīmīgāko vietu ieņem tautas pasakas. Tautas pasakas ir viena no vissenākajām un visizplatītākajām mutvārdu daiļrades formām. Tās atspoguļo tautas uzskatus, nacionālās rakstura iezīmes, šķiru attieksmes, seno laiku paražas. Mazajā literatūrzinātnes vārdnīcā teikts: „Pasaka – neliels sacerējums prozā vai – retāk – dzejā, kurā stāstīts par izdomātiem, reizēm fantastiskiem notikumiem.” [Mazā literatūrzinātnes terminu vārdnīca 1965, 199]

Pasakām ir izteikta izklaidējoša funkcija un ne klausītājs, ne stāstītājs pasakām netic pilnā nopietnībā, kā tas ir, piemēram, ar nostāstiem. Pasakām raksturīgi ir brīnumi, neticamas lietas, arī fantastika. Tajās ir maz neiespējamā, kas pasakas padara par vienu no interesantākajiem vēstītājas folkloras, arī - literārajiem žanriem. Mūsdienās pasakas vairāk tiek stāstītas bērniem, un nereti arī uzskatīts, ka bērni ir pasaku īstākā mērķauditorija. Taču pasaku stāstīšanā un uzklausišanā agrāk piedalījušies ne tikai bērni, bet arī pieaugušie. Tās stāstītas rudens un ziemas vakaros, kad saime sapulcējas vienkopos, lai veiktu dažādus roku

darbus. Kaut arī mūsdienās pasaku zinātāju vairs nav tik daudz, pasaku aktualitāte nezūd - tiek publicēti dažāda veida izdevumi - gan zinātniski, gan izklaidējoši. Pasakas vēl joprojām ir viena no pirmajām lasāmvielām bērniem.

Mūsdienu raibajā komunikāciju laikmetā sensenā pasaka nepazūd. Tā ir dzīva un mīļa gan lieliem, gan maziem. Ikvienā cilvēkā dzīvo kaut kas no bērna, kaut kas dabisks un saudzējams. Izlasot pasaku, cilvēks var sajūties mierīgāks, drošāks un cilvēcīgāks, jo pasakā trešais dēls – muļķītis spēj uzvarēt viltīgo velnu, nocirst galvu deviņgalvu pūķim. Kāpēc lai mūsdienu cilvēks nespētu tikt galā ar mūsdienu sadzīves likstām? Un, citu tautu pasakās atklājis to pašu cilvēcības mēru, cilvēks kļūst gudrāks, iecietīgāks un saprotošāks.

O. Ambainis raksta: „Tāpat kā tautasdziesmās, mīklās, sakāmvārdos un citos folkloras žanros, tā arī pasakās tauta ir izpaudusi un līdz ar to arī saglabājusi savus uzskatus par dabas un sabiedriskās dzīves parādībām, savas domas, ilgas un centienus. Gadsimtu ilgajā slīpēšanas procesā tauta savās pasakās izveidojusi spilgtus pozitīvā varoņa tēlus, kuru darbos un rīcībā nepārprotami parādās darba cilvēka vērtējums par labo un ļauno. Šis vērtējums skaidri manāms visos pasaku žanra paveidos.” [Latviešu tautas pasakas, 1956, 5]

Latviešu folkloristikā pasakas tradicionāli mēdz iedalīt trīs lielās pamatgrupās:

- 1) dzīvnieku pasakas;
- 2) brīnumu pasakas;
- 3) sadzīves pasakas.

Satura un māksliniecisko tēlu daudzveidības ziņā centrālo vietu latviešu tautas pasaku pūrā ieņem brīnumu pasakas. Pirmais, ar ko asociējas vārds *pasaka*, ir trīs tēva dēli, velns, pūķi, vagari un kungi. Latvietis pie brīnumpasaku radīšanas ir ķēries ar vislielāko fantāzijas lidojumu.

O. Ambainis runā par to, kur sakņojas **brīnumpasaku** idejiskais kodols: „Daudzu brīnumpasaku tēli un motīvi ļauj ieskatīties tālā pagātnē, kad cilvēks uz apkārtējo pasauli vēl raudzījās caur mitoloģisko priekšstatu prizmu, ar maģijas palīdzību centās izcīnīt sev eksistences tiesības un vietu viņam nesaprotamo un naidīgo dabas spēku vidū. Radot šīs pasakas, cilvēki savus vēl visai ierobežotos dabas un sabiedrības novērojumus iemiesoja fantastisku dzīvnieku un cilvēkam līdzīgu būtņu tēlos. Brīnuma pasakās noteikti dabas un sabiedrības spēki un to īpašības koncentrētas tēlos, kas apvieno sevī reālas būtnes iezīmes ar šo spēku hiporbolizētu fantastisku tēlojumu. Tā, savijot reālo ar fantastisko, veidoti dievu tēli visu tautu mitoloģijā, līdzīgi veidojušies arī latviešu pasaku dieva un velna tēli, vai arī tādi dabas spēka iemiesojumi kā koku rāvēji, kalnu stūmēji, upju racēji u.tml.

Taču brīnuma pasaku fantastikā vērojama arī pretēja parādība. Ja mitoloģiskā pasaules izpratne dabas spēkiem cenšas piešķirt cilvēciskas īpašības, tad par jaunāka laika parādību uzskatāmi pasaku tēli, kuros parastam reālam cilvēkam piešķirtas fantastiskas spējas un pārdabisks spēks.” [Ambainis 1966, 6-7] Šādā veidā mēs varam uztvert tās īpašības (spēks, gudrība, darba mīlestība), kas piemīt visai tautai kopumā. To, kas raksturīgs visam kolektīvam, tauta parāda kā viena cilvēka īpašību, radot pārspīlējumu.

Veikt to, kas reālajā dzīvē nebija iespējams, radīt labākus darba rīkus un ieročus cīņai ar dabas stihiskajiem spēkiem – to pasakas radītājs liek padarīt brīnuma pasaku varoņiem.

„ Brīnumu pasakās atrodam liecības par seniem nezinātniskiem uzskatiem un ticējumiem. Seno uzskatu, ka cilvēki un dzīvnieki ir tuvi radinieki, pauž pasakas par spēcīgiem ķēves vai zivs dēliem, par precībām ar čūsku utt.” tā raksta O. Ambainis.[Latviešu tautas pasakas 1956, 10] Pasakās darbojas arī mitoloģiskas būtnes – Laima, Dieviņš u.c. Šīs būtnes palīdz pasaku varoņiem viņu darbos un cīņās, aplaimo nabagos un apspiestos, atalgo labos darbus un soda par ļauniem.

Daudzi latviešu tautas brīnumpasaku tēli ir izteikti internacionāli, piemēram, trejgalvu pūķis, kuru apkarot iet trešais tēva dēls – muļķītis, ķēniņi, princeses. Tomēr mūsu ķēniņš nav tik neaizsniedzams savā varenībā – „ viņš ar zemas kārtas znotu runā kā līdzīgs ar līdzīgu. Princese, izrādās, prot vienkāršus zemnieces darbu. Trejdeviņas valstis tiek pārvaldītas tāpat kā neliela lauku sēta. Cildenu, pašai dziedzīgu mērķu vietā nereti ir praktisks, veselīgs aprēķins. Arī pašai dziedzība ir īpatna: tā neprasa no varoņa nekādas iekšējas pūles, nekādu cīņu ar sevi, nekādu lieluma apziņu,” tā par latviešu tautas pasakām izsakās Knuts Skujenieks. [Latviešu literatūra mazākumtautību skolā 10.klasei 1999, 16]

Ja brīnumu pasakās tautas ilgas un cerība izpaužas teiksmainu varoņu darbībā fantastiskos apstākļos, dažādām brīnumainām būtnēm un priekšmetiem palīdzot, tad **sadzīves** pasakās maz fantastikas, tās neizplūst plašos gleznainos tēlojumos, bet reālistiski stāsta par darba tautas dzīvi. O. Ambainis krājuma „ Latviešu tautas pasakas, sadzīves pasakas” ievadā raksta: „ Lielākajā vairumā latviešu sadzīves pasaku galvenais satura motīvs ir cīņa pret sociālajiem ienaidniekiem – kungiem, mācītājiem, saimniekiem un citiem darba tautai naidīgo šķiru pārstāvjiem.... Sadzīves pasakas rāda reālas personas un parādības, taču tēlo tās saasinātā, hiperbolizētā formā, tā ka arī tās kļūst fantastiskas. Sadzīves pasaku varoņi ir parasti cilvēki, kas dzīvo parastos apstākļos un veic savu ikdienas darbu.” [Latviešu tautas pasakas, sadzīves pasakas 1967, 6]

Sadzīves pasakas ir vērtīgs materiāls tautas mutvārdu prozas nacionālās specifikas noskaidrošanai. Vairāk nekā jebkurā citā pasaku žanra paveidā te atrodami tīri latviski sižeti.

Ar savu saturu un tēlu sistēmu latviešu sadzīves pasakas it kā pieslejas, no vienas puses, brīnumu pasakām, no otras puses tautas anekdotēm.

Viena no latviešu sadzīves pasaku īpatnībām ir naidis pret kungu apspiedēju un muižu. Tāpat kā brīnumu pasakās, ļaunais nežēlīgais kungs ir tautas niknākais ienaidnieks. Sadzīves pasakās nereti parādīta arī latviešu nostāja pret baznīcu un mācītāju. Senlatviešu vērtējumā mācītājs ir feodālā kunga draugs un sabiedrotais, mantkārīgs liekēdis un tikumiski pagrimis cilvēks. Tāpat kā citos pasaku žanru paveidos, arī sadzīves pasakās pozitīvie varoņi ir vienkārši zemnieku pārstāvji. Tiem nav ne mantas, ne varas, tie bruņoti tikai ar latvietim raksturīgākajām īpašībām: drosmi, pašreizējību, taisnīgumu, čaklumu un darbā iegūto gudrību. Ar šiem ieročiem viņi apkaro, izsmej kungus un saimniekus, padara tos smieklīgus un nicināmus visas tautas acīs.

„ Tradicionālo vēstītājas folkloras mākslinieciskās izteiksmes līdzekļu izmantojums sadzīves pasakās manāmi skopāks nekā brīnumu pasakās. Reālistiskais saturs prasījis arī vienkāršāku izteiksmes formu. Sadzīves pasakās maz tradicionālo formulu, parasti trūkst arī raksturīgu ievada un nobeiguma formulu.

No mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem sadzīves pasakās visplašāk izmantots tēlojums kontrastos. Zemnieks un kungs, bagātais un nabagais, gudrais un muļķis – šis pretnosacījums savstarpēji saasina un izceļ tēlu galvenās īpašības,” tā O. Ambainis. [Latviešu tautas pasakas, sadzīves pasakas 1967, 25 - 26].

Dzīvnieku pasakas jāuzskata par vienu no vecākajiem pasaku veidiem. Šajās pasakās stāstīts par meža un mājas dzīvniekiem, putniem, zivīm, kukaiņiem, par to dzīvi kopā ar cilvēkiem.

Lielākajā daļā dzīvnieku pasaku dzīvnieki darbojas līdzīgi cilvēkiem, dzīvnieku un viņu dzīves tēlojumā atspoguļots sava laikmeta sabiedrības šķiru attiecību vērtējums.

„ Dažās pasakās dzīvnieki apveltīti ar lielu spēku līdzīgi pārdabiskajām būtnēm brīnumu pasakās. Tie ir naidīgi cilvēkam, spēcīgāki par cilvēku. Tomēr lielākā daļa dzīvnieku pasaku rāda cilvēku sekmīgā cīņā ar dzīvniekiem. Pateicoties savai darbā uzkrātai gudrībai, cilvēks var uzveikt lielus un spēcīgus zvērus, pakļaut tos sev, likt tiem strādāt savā labā,” tā raksta O. Ambainis.[Latviešu tautas pasakas 1956, 8]

Bagātīgi un daudzpusīgi ir dzīvnieku pasaku tēli. No meža dzīvniekiem pasakās visplašāk raksturota lapsa un vilks, tāpat arī lācis, zaķis, ezis u.c., no mājas dzīvniekiem – suns, kaķis, gailis, āzis, zirgs. Katrs no šiem dzīvniekiem pasakās parādīts ar savu īpatnēju raksturu, kas balstās uz rūpīgiem dabas novērojumiem un izpaužas šo dzīvnieku darbībā. Ir zināms, ka latviešu un krievu tautas *zaķi* uzskata par bailīgu. Tāpēc par bailīgu cilvēku saka: „Ak, tu, zaķis tāds!”, „ Tāds kā zaķpastala!”. Savukārt citas tautas uz *zaķi* skatās savādāk.

Nepālā *zaķi* ciena, uzskata par drosmes simbolu. Japānā *zaķis* ir gudrības un attapības simbols. Kīnieši uzskata, ka *zaķis* nes veiksmi. Bet Āfrikā *zaķi* sauc par lielo meli. Tā mēs caur pasaku tēliem uzzinām par tautas uzskatiem.

Dzīvnieku pasakām svarīga nozīme audzināšanā – tās palīdz izprast dabas parādības, parāda spilgtas sabiedriskās dzīves ainas, atsedz un palīdz apkarot dažādus trūkumus sabiedrībā un cilvēka raksturā.

1.3. Pasaku izmantošanas iespējas literatūras stundās

Pēc diplomdarba autores domām, literatūras stundās mazākumtautību skolā īpaša uzmanība būtu jāvelta folkloras sacerējumu dziļākai izzināšanai kultūras aspektā. Kā rāda pats jēdziena traktējums, folklorā ir tautas mutvārdu daiļrade, tātad tā ir viens no senākajiem avotiem, kurā atspoguļota latviešu tautas kultūra, senās tradīcijas un paražas, īpatnējais pasaules redzējums. Īpaši plašs tautas kultūras izziņas materiāls ir atrodams latviešu tautasdziesmās, teikās un pasakās.

T. un J. Žarkovas raksta: „Skolēnu sociokultūras kompetences attīstīšanu sekmē gan verbāla, gan vizuāla autentiska materiāla izmantošana ar audiomateriālu un videomateriālu palīdzību. Turklāt, skolēnu uzmanība jāpievērš krievu apgūstamās valodas kultūras līdzībām un atšķirībām... Izpētot apgūstamās valodas valsts sociokultūras realitāti, tās sociālos uzvedības modeļus un sociālvalodas zīmogus, skolēni mācās salīdzināt tos ar to pasaules karti, kas ir jau izveidojusies dzimtajā valodā.” [Жаркова Т.И., Жаркова Ю. В. 2001]

Pasaku sižetiem ir internacionāls raksturs (piemēram, daudzām tautām ir pasakas par lapsas viltību). Latviešu folklorā ir vērojami cieši sakari ar krievu, vācu, igauņu un citu tautu mutvārdu daiļradi. Knuts Skujenieks raksta: „Tā pamatā ir blakus dzīvojošo tautu līdzīgie sabiedriski ekonomiskie apstākļi (pasakās taču tiek attēlota tautas dzīve) un sižetu „ceļošana” no vienas kaimiņu tautas uz otru.

Pasaka un tās gudrība nepieder tikai vienam cilvēkam vai vienai tautai. Pasaka iet pāri laikmetiem, valstīm un valodām. Tā pasakā ķēniņi un princeses dzīvo tur, kur tie īstenībā nekad nav mituši. Piemēram, Latvijā.

Grūti, pat neiespējami latviešu tautas pasakās atrast tādu stāsta pavedienu, ko mēs nepazītu jau no citās tautās stāstītām vai lasītām pasakām. Šajā ziņā mūsu tēvutēvu mantojums ir izteikti starptautisks.” [Latviešu literatūra mazākumtautību skolā 10.klasei 1999, 16]

Par latviešu un krievu tautas draudzību un ciešajiem sakariem jau tālā pagātnē liecina arī abu tautu pasaku idejiskā tuvība, kopīgi sižeti un pasaku tēli. Par to raksta arī O.

Amabainis: „Pasaka par zelta zivtiņu, par līdakas palīgu pieder pie pazīstamākām pasakām gan krievu, gan latviešu tautas poētiskajā daiļradē. Latviešu pasakām par lielajiem stipriniekiem, par ķēves dēlu Kurbadu, par zemnieku puisī Īliņu, par teiksmaino brīnumu putnu un daudzām citām pasakām varam atrast līdzīgus motīvus krievu tautas poētiskajā daiļradē.” [Latviešu tautas pasakas 1956, 7]

Pēc diplomdarba autores domām, latviešu tautas pasaku rūpīgāka analīze mazākumtautību skolā būtu īpaši interesanta un ieteicama no tā viedokļa, ka abām tautām ir daudz kopīga. Tātad ir iespēja jau esošu pieredzi saistīt ar jaunām zināšanām.

Profesore M. Gavriļina piedāvā savu variantu, kā labāk skolā strādāt ar kulturoloģisku informāciju saturošu tekstu:

- darbs ar teksta kulturoloģisko informāciju (meklēšana, interpretācija, vērtēšana, iekļaušana personīgajā pieredzē);
- darbs ar papildu avotiem (informācijas papildināšana, precizēšana);
- tautai vērtīgu ziņojumu „rekonstruēšana” (piemēram, mīklu materiālā, sakāmvārdos.);
- dažādu kulturoloģisko faktu salīdzināšana, lai veidoto starpkultūru dialogus.

[Гаврилина М. 2004. 52]

Lai attīstītu skolēnu sociokultūras kompetenci strādājot ar tautas pasaku materiālu, stundā var izmantot dažādus mācību metodiskos paņēmienus:

- atrast tekstā informāciju, kura saistīta ar kādu tautas kultūras faktu;
- paskaidrot, kā skolēns to saprot, kāpēc... (piemēram, krievu senajā mājā logi ir uz visām debess pusēm; jurta ir apaļa) vai ar ko atšķiras... (piemēram, jurta no krievu mājas);
- pastāstīt, balstoties uz tekstu, par ... (piemēram, par krievu māju);
- paskaidrot (pastāstīt) latviešu (franču, angļu) draugiem par... (piemēram, par krievu māju), kāpēc krievu tauta...(un līdzīgi);

Strādājot ar materiālu šādā veidā, skolēns: 1) saprot pats; 2) paskaidro savu izpratni citiem.

[Гаврилина М. 2004. 52]

Strādājot stundās ar pasaku materiālu, kā viens no uzdevumu veidiem var būt – analizēt atsevišķas kulturēmas. Kāpēc tik daudzās latviešu tautas pasakās senais latvietis ir pieminējis ozolu, liepu un ābeli, bet ne priedi vai egli? Kāpēc gan latviešu, gan krievu tautas pasakās ir trīs tēva dēli, nevis pieci? Margarita Gavriļinā grāmatā „Русский язык в 4-5

классов. Книга для учителя” raksta: „ Vārds – tas ir „logs” uz tautas kultūru, pa kuru ielūkojoties, mēs varam uzzināt par to,

- kāpēc tieši tā mūsu senči nosauca (dzīvniekus, augus, priekšmetus u.c.);
- ar ko draudzējās mūsu senči, pie kā mācījās amatu (aizgūti vārdi un izpratne);
- kā izteica vārdā savu izpratni par apkārtējo pasauli (valodas līdzekļi, atspoguļojot dažādo pasaules uztveri: epiteti, salīdzinājumi u.c.);
- kā izmanījušies uzskati par pasauli kopš mūsu senču laikiem (sinonīmi, antonīmi).

[Гаврилина М. 2004. 54]

Skolotājam ir starpnieka loma divu (vai vairāku) kultūru mijiedarbes procesā. Mācību priekšmetu programma pamatskolai Latviešu valodā un literatūrā 1. - 9. klasei skolām, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmas paredz vairākas tēmas, ar kurām strādājot, skolotājs var veicināt skolēnu komunikatīvās kompetences attīstību. Skolotājs atbilstoši skolēnu interesēm un vajadzībām var tematus konkretizēt vai mainīt.

Diplomdarba autore uzskata, ka mazākumizglītības programmā diemžēl par maz uzmanības tiek pievērsts kultūras apguvei caur valodas kontekstu, tādēļ diplomdarba autore pētījums saistās ar skolēnu sociokultūras kompetences pilnveidošanas iespējām literatūras stundās mazākumtautību skolā. Īpaši svarīgi ir piedāvāt vidusskolēniem iespēju ieskatīties latviešu tautas pasaku kā visplašāk pārstāvētā vēstītājfolkloras žanra dziļākajos slāņos, iemācīt saskaņot un interpretēt pasaku tekstā ietverto kulturuloģisko informāciju. Pietiekami vispusīga šīs informācijas apguve un izpratne nodrošina skolēnu sociokultūras kompetences pilnveidošanos, kā rezultātā tiek veicināta labāka spēja saprasties daudz kultūru sabiedrībā.

Iepazīstot kulturoloģisku materiālu, nav iespējams to izprast pilnībā neizmantojot dažādus informācijas avotus- skaidrojošās vārdnīcas, simbolu vārdnīcas u.c. Profesore M. Gavriļina aplūko tās zināšanas, kuras attīstās skolēniem strādājot ar informāciju un informācijas avotiem:

- atrast informāciju, izmantojot dažādus avotus;
- novērtēt informāciju no skatu punkta – jauna/ zināma, svarīga/ otršķirīga;
- atlasīt uzdevuma izpildei noderīgo informāciju;
- apstrādāt informāciju dažādos veidos (shēmas, tabulas, konspekti u.c.);
- pārspriest jauno informāciju ar klasesbiedriem.

Viens no svarīgākajiem uzdevumiem apmācot skolēnus, ir nevis tikai palīdzēt skolēniem iegūt noteiktu zināšanu daudzumu, bet iemācīt viņus pašus risināt radušās problēmas. To var izdarīt tikai tad, ja skolēni iemācīsies orientēties skaidrojošajā literatūrā,

saprātīs, ka atbildi uz jautājumiem var iegūt ne tikai no skolotāja, bet arī patstāvīgi, izmantojot skaidrojošo literatūru.” [Гаврилина М. 2004. 56]

2. 10. klases skolēnu raksturojums

2.1. Skolēnu vecumposma īpatnības

Valodniece D. Laiveniece grāmatā „Valodas mācība pusaudzīm” raksta: „Pusaudžu gadi ir pārejas vecums, kad cilvēks no bērna pārtop jaunieši. Tas ir sarežģīts dzīves periods, jo pusaudžu emocionālās vajadzības ir tādas pašas kā bērniem (vismaz 10 – 12 gadu vecumā), bet viņa ārējo rīcību vada apzināta vēlme būt jau pieaugušiem un neatkarīgiem. Eriks Eriksons par pusaudžu gadu centrālo problēmu uzskata neapzinātu vēlēšanos nešķirties no savas bērības un apzinātu vēlēšanos kļūt pieaugušam. Dažkārt šīs vēlmes izpaužas diezgan agresīvos un grūti kontrolējamos veidos, tāpēc šis ir grūts laiks ne tikai pusaudzīm pašam, bet arī pieaugušajiem, kas ir ap viņu.” [Laiveniece D. 2003, 152]

Šis dzīves posms ir svarīgs arī vecākiem – viņiem no vadītājiem ir jākļūst par padomdevējiem. „Vecākiem ir grūti atteikties no kontroles (tas ir viens no biežākajiem konflikta cēloņiem), it īpaši, redzot bērna pieļautās kļūdas. Par regulāriem konfliktu cēloņiem starp jauniešiem un pieaugušajiem parasti tiek minēta komunikācija, apģērbs un rotas, nauda, uzturs, toksiskās vielas, dienas režīms, partnerattiecības, nākotnes plāni un sociālās vērtības, ” tā raksta D. Laiveniece [Laiveniece D. 2003, 153] Taču, lai atrastu savu vietu pasaulē, cilvēkam ir svarīga apziņa, ka viņš drīkst kļūdīties un par to viņš netiks sodīts. No savām kļūdām mācās.

Pusaudzīm ir svarīgi, lai viņš emocionāli būtu atbalstīts. Šim atbalstam ir jānāk no ģimenes un arī no skolas. Jo mēs biežāk pateiksim labus vārdus, jo labāk pusaudzis jutīsies sabiedrībā. Diemžēl mūsdienā aizņemtajā sabiedrībā vecāki šajā ziņā grēko un saviem bērniem velta pietiekami maz laika un uzmanības. „Pusaudzīm ir zināmas emocionālas vajadzības, un to apmierināšana (pauzot mīlestību, izpratni, pieprasot disciplīnu utt.) palīdzot veidot viņa pašsajūtu – viņš ir vai nu apmierināts, vai satraukts, nomākts vai priecīgs. Tas stipri ietekmē viņa uzvedību – viņš var būt paklausīgs, nepaklausīgs, raudulīgs, spītīgs, rotaļīgs vai noslēgts. Dabiski, jo pilnāka ir šī krātuve, jo pozitīvākas ir viņa sajūtas un labāka uzvedība.

V. Zelmenis iesaka: „Galvenais ir - neizturēties pret pusaudzi kā pret bērnu, it sevišķi citu cilvēku (īpaši vienaudžu) klātbūtnē. Šai vecumā skolēns ir ļoti norūpējies par savu prestižu biedru vidū. Ja neizdodas izcelties ar sekmēm mācībās vai citās pozitīvās nodarbībās, tad nereti mēģina demonstrēt kādus „varoņdarbus”, it sevišķi, ja apkārt ir skatītāji – vienaudži. Ar šo tendenci daļēji izskaidrojami pusaudžu disciplīnas pārkāpumi stundās un starpbrīžos.” [Zelmenis V. 1991, 47]

Pusaudžiem ir ļoti saasināta taisnīguma izjūta. Pretrunas starp vecāku, skolotāju un citu pieaugušo vārdiem un darbiem var radīt attieksmes maiņu pret attiecīgo cilvēku un viņa autoritātes zudumu. Dažreiz tas var notikt arī nepamatoti, jo pusaudža kritiskais vērtējums bieži vien ir subjektīvs un nepietiekami pamatots, viņš steidzas vispārināt arī gadījuma rakstura novērojumus.

Pusaudža gados arvien lielāka nepieciešamība rodas arī pēc draugu un domubiedru atbalsta., pēc piederības sava vecuma biedriem. To skaidro arī D. Laiveniece: „Pusaudzis grib atšķirties no citiem un vienlaikus grib būt tāds, kā citi! Viņš cenšas individualizēties un cenšas būt neatkarīgs, tajā pašā laikā viņš grib kļūt par vienu no kompānijas locekļiem un dažreiz ir pilnīgi atkarīgs no tās.” [Laiveniece .2003, 153] V. Zelmenis raksta: „ Pieredzes trūkuma dēļ viņš nereti arī kļūdās savu biedru vērtējumā (rupjību jaut ar asprātību, nekaunību - ar drosmi utt.). Tas var būt par iemeslu sliktu draugu izvēlei, kam savukārt var būt kļūmīgas sekas.” [Zemenis V. 1991, 48]

Sākumā draudzīgās kompānijas veidojas pēc viendzimuma principa un attiecības starp dažāda dzimuma indivīdiem vēl ļoti ilgi ietekmē tie, kuri ievēro „grupas tīrību”. Parasti skolā par normu skolēnu attiecībās gandrīz visos vecumos tiek uzskatīta konformācija starp dzimumiem, nevis sadarbība. „ Savdabīgi šai vecumā veidojas zēnu un meiteņu attiecības. Jaunākajā skolas vecumā vēl nav vērojama sevišķa tieksme diferencēties. Turpretī pusaudža gados tā ir jau diezgan tipiska. Zēni un meitenes ne tikai grupējas atsevišķi, bet viņu attiecībās vērojams arī zināms antagonisms – neapmierinātība ar pretējo dzimumu un tieksme ķircināt. Tas sevišķi raksturīgs zēniem. Vecāko pusaudžu gados meitenes, būdamas vairāk attīstītas, pret sava vecuma zēniem izturas ar pārākumu,” tā šo vecumposmu raksturo V. Zelmenis. [Zelmenis V. 1991, 48]

Psihologijas vārdnīcā teikts: „Pusaudžu vecumā veidojas jauna personības pašapziņa, ar ko saistās prasības pret citiem, pirmām kārtām pret vecākiem un citiem pieaugušajiem, uz cieņas un patstāvības tiesību atzīšanu. Pusaudži cenšas demonstrēt visiem, kā arī sev, ka viņi var visu to, ko dara pieaugušie, pievēršot savu uzmanību ārējiem un parasti ne labākajiem pieaugušo uzvedības paraugiem (smēķēšana un dzeršana, lamāšanās, naudas iegūšana bez pūlēm utt.).” [Psihologijas vārdnīca 1999, 119]

Mūsdienu pusaudži (un sabiedrība vispār) nepietiekami novērtēta literatūras audzinošo un attīstošo lomu. Šodien mūsu latviskā kultūrvidē tiek deformēta ar ārzemju subkultūras invāziju. Brīžiem pat sabiedriskajos informācijas līdzekļos pavīd doma – kādēļ mums datoru un interneta laikmetā vajadzīga bibliotēka; tātad arī grāmatas nepieciešamība tiek apšaubīta.

Jau sākumskolas klasēs skolotāji sastopas ar daudzu skolēnu nevēlēšanos lasīt atbilstošus daiļdarbus vai nevēlēšanos lasīt vispār. Kādi ir šīs pārlicības cēloņi? J. Rudzītis

norāda vairākus iemeslus skolēnu vienaldzīgai attieksmei pret labu grāmatu, kā būtiskākos no tiem minot:

- Kultūras vērtību devalvāciju mūsu sabiedrībā pašreizējā laika posmā,
- Kino, televīzijas, video, grāmatu tirgus pārpludināšanu ar apšaubāmas kvalitātes darbiem,
- Vērtīgu grāmatu dārgo cenu un vecāku nespēju tās iegādāties.

[Rudzītis. 1993, 52]

Diplomdarba autorei vērtīgs šķiet V. Zelmeņa atzinums: „ Salīdzinājumā ar bērnības posmu pusaudža psihiskie procesi norit stipri līdzīgi pieaugušo līmenim Uzmanība, uztvere un atmiņa darbojas mērķtiecīgāk un noturīgāk, jo arī pusaudžu intereses ir noturīgākas. Šā vecuma skolēns jau diezgan veiksmīgi spēj sadalīt savu uzmanību uz vairākiem objektiem. Pieaug atmiņas apjoms un produktivitāte – pusaudzis vairs necenšas mehāniski atcerēties, bet pūlas mācību vielu izprast un iegaumēt būtiski svarīgāko, saista jaunas atziņas ar iepriekšējām zināšanām. Iztēle sāk darboties aizvien reālāk, tomēr fantāzijas elementi tajā vēl saglabājas. Ar to lielā mērā izskaidrojama pusaudžu tieksme pēc romantikas. Ievērojami ir attīstījusies abstraktā domāšana. To sekmē aizvien bagātākas pieredzes uzkrāšanās... Tas viss bagātina viņu zināšanas un ļauj operēt ar vispārinātiem jēdzieniem un likumsakarībām. Vienlaikus palielinās arī spēja un tendence kritiski spriest un vērtēt.” [Zelmenis V. 1991, 47]

Sakot ar pirmo aktīvās prakses nedēļu Rīgas 54. vidusskolas 10.^b klasē, diplomdarba autore veica klases izpēti, lai veidotos padziļināts, vispusīgs šīs klases pedagoģiski psiholoģiskais raksturojums. Visā prakses laikā tika izmantotas pedagoģijā atzītas pētīšanas metodes:

- novērošana,
- aptaujas,
- anketēšana.

Papildus frontālajām pētīšanas metodēm, diplomdarba autore pētīja pedagoģisko dokumentāciju, analizēja skolēnu mācību darbības rezultātus un praktizēja individuālas pārrunas ar skolēniem.

Taču, diplomdarba ierobežotā apjoma dēļ, autore neuzskata par iespējamu nošķirt un sniegt informāciju par klasi katras izmantotās pētīšanas metodes ietvaros un aprobežojas tikai ar apkopotu rezultātu vispārīgu, koncentrētu pārskatu.

Vispārīgās zinās

Rīgas 54.vidusskola, 10.b klase. Klasē ir 16 skolēni - 14 meitenes un 2 zēni. Klases audzinātāja ar klasi strādā pirmo gadu, tāpēc pagaidām informatīvā datu bāze par klasi ir niecīga. Skolotāja audzināmajai klasei māca arī latviešu valodu un literatūru jau kopš 5. klases, tāpēc ar klasi šī nav pirmā sadarbība. Skolēnu situācija ģimenēs ir ļoti dažāda: vairākās ģimenēs bērnus audzina tikai viens no vecākiem un ar otru no vecākiem kontakta nav. Klasē ir tikai 5 skolēni, kuriem ir abi vecāki. Viena meitene no ģimenes ir aizgājusi un dzīvo kopā ar draugu, kurš ir vairākus gadus vecāks par viņu. Šīs meitenes stundu apmeklējums ir visnestabilākais. Klasē ir divas skolnieces, kuras dzīvo bērnu namā. Izpētes laikā diplomdarba autore noskaidro, ka skolēni nāk no dažādu tautību ģimenēm. Ir ģimenes, kur abi vecāki ir krievu tautības, viens latvietis -otrs krievu tautības. To, no kādas ģimenes nāk bērns, ļoti var izjust mācību procesā. Jo ģimene ir stabilāka, jo bērns ir stabilāks un mācības uztver nopietni.

Mācību darbs

Aptaujājot klases audzinātāju un citu mācību skolotājus, kā arī, izpētot klases žurnālu, diplomdarba autore secina, ka klase ir visumā organizēta – stundas apmeklē regulāri.

Lai iegūtu vispārīgāku informāciju par skolēniem, diplomdarba autore vienā no pirmajām audzināšanas stundām audzēkņus lūdz aizpildīt iepriekš sagatavotas anketas (skatīt 1. pielikumu). Anketas mērķis - iegūt vispusīgāku informāciju par skolēniem. Bieži vien tikai ar novērošanu pietiekamu informāciju iegūt nevar.

Anketā ir iekļauti 13 jautājumi. 1. un 2. jautājums anketā iekļauts, lai noskaidrotu skolēnu attieksmi par skolu. Atbildes uz 3. un 4. jautājumu palīdzēs analizēt skolēnu nostāju pret mācību darbu. 5. – 9. jautājums anketā iekļauts, lai noskaidrotu atbildes uz šādiem jautājumiem: *Kas traucē mācīties? Kas palīdz mācīties? Kādas mācību stundas patīk. Kādas nepatīk? Kas traucē mācīties, kā gribētu?* 11. 13. jautājums anketā iekļauts, lai noskaidrotu skolēnu attieksmi par draudzību skolā un ārpus tās.

Anketas izpildei skolēniem dotas 30 minūtes.

Uz testa jautājumu: *Vai tev patīk iet skolā?* 4 skolēni atbildēja, ka *nepatīk*; 6 – *ne visai*, bet 4, ka *patīk*. Šāds atbilžu sadalījums ir tipisks šim vecumposmam, kad vērtību sistēma vēl nav nostabilizējusies. Dažādās sarunās noskaidrojās, ka daudzi skolēni vēl nav izlēmuši, ko darīs pēc vidusskolas beigšanas. Vairākus, vecāki pamudinājuši stāties vidusskolā, citi izlēmuši paši, vai arī - sekojuši draugam vai draudzenei. Diplomdarba autore uzskata, ja nav nosprausts mērķis tālākai dzīvei, tad ir grūti izvērtēt, kuriem mācību

priekšmetiem pievērsties nopietnāk un apgūt ar domu, ka dzīvē tas noderēs. Klases izpētes laikā, pārsvarā dominēja atbilde: *Es mācos, jo kāds (tēvs, māte, skolotāji) liek.*

Šajā klasē mīļākie mācību priekšmeti ir: literatūra, angļu valoda un mūzika. Tas tāpēc, ka šajās stundās *varot izteikt savas domas.* Svarīgs ir arī skolotāja, kurš māca šo priekšmetu, vizuālais tēls. Skolēniem nepatīk vecāka gadu gājuma skolotāja, jo viņām ir *padomju uzskati* un *nedrīkst radoši izpausties.* Tipiski zēniem, abi klases puiši pozitīvo mācību priekšmetu sarakstā ir ierindojuši sportu.

Mācību priekšmeti, kuri nepatīk ir: ķīmija (6 atbildes), fizika (4 atbildes), matemātika (4 atbildes). Klasē ir skolēni, kuriem nepatīk sports, jo ir jāpilda dažādi normatīvi.

Kā novēroja diplomdarba autore, skolēniem sliktāks vērtējums ir tajos mācību priekšmetos, kuri viņiem nepatīk. Tas ir izskaidrojams tā: *ja man šis priekšmets nepadodas, tātad man viņš nepatīk; ja man šis priekšmets nepatīk, kāpēc man censties sasniegt labākus rezultātus.*

Skolēnu pašdisciplīna

Kā novēroja diplomdarba autore, šajā klasē ir problēma, ka skolēnus zvanam noskanot, nav iespējams aizkavēt klasē. Viņi zina savas tiesības, tad kad stunda ir beigusies viņi var doties prom. Tas gan tika novērots arī citās skolās un citās klasēs. Tāpēc vērtīgs ir pieredzējušu skolotāju padoms: mājasdarbu uzdošanu vai kādu citu svarīgu uzdevumu izpildi neatstāt uz stundas beigām.

Skolēni dažās stundās neklausā skolotāju aizrādījumiem, ka ir jāpilda dotos uzdevumus. Diplomdarba autore novēroja, ka tas konsekvēnti notiek pie vieniem un tiem pašiem skolotājiem. Tātad tā ir jau no laika gala ielaista problēma. Jo lielāka nedisciplinētība stundā, jo sliktāki rezultāti mācībās.

Šajā vecumposmā ir svarīgi pret skolēnu izturēties kā līdzīgam pret līdzīgu. Kā novēroja diplomdarba autore, stundās, kur šāda veida sadarbība tika realizēta, tur bija novērojama lielāka disciplīna.

Skolēnu intereses

Tā kā klases audzinātāja ar šo klasi strādā pirmo gadu, tad par skolēnu ārpusskolas interesēm bija grūti uzzināt. Cik zināms, vairākas meitenes dzied skolas korī un dejo ritma deju studijā. Šis ir tas vecums, kad skolēni vairāk cenšas norobežoties no skolas un ārpusstundu nodarbībās īpaši neiesaistās. Kā atzina klases audzinātāja, tad klasē ir meitenes,

kuras labprāt piedalās dažādos ar mācībām saistītos konkursos, piemēram, domrakstu konkursos un daiļlasīšanasursos.

Laikā, kad es vadīju šai klasei stundas, viņi gatavoja Ziemassvētku pasākumam skeču. Klase to darīja ļoti patstāvīgi un klases audzinātāja šajā procesā neiejaucās.

Ļoti labi skolēnu intereses var noteikt nemaz nerunājot ar viņiem. Vairāki skolēni pat stundu laikā klausījās mūziku. Starpbrīžos meitenes pāršķirstīja jaunākos modes žurnālus.

Klases oficiālā un neoficiālā struktūra

Klase savā starpā bija draudzīga un viens otru neapcēla. Anketējot klasi, diplomdarba autore noskaidroja, ka klasē ir vairāki skolēni, kuriem labākie draugi ir tieši klasē. Pēc skolas tiek kopīgi pavadīts brīvais laiks. Savstarpējo strīdu visbiežākais cēlonis ir: mājasdarbu nedošana (4 atbildes), ikdienas sīkumi (6 atbildes), šķiet, ka otrs īsti neuzticas (3 atbildes).

Klasē bija meitene, kura ar citiem sabiedrību nemeklēja. Neviens viņu neapcēla, bet pieņēma tādu, kāda viņa ir. Kā diplomdarba autore ir novērojusi iepriekš, parasti šādi skolēni ir ļoti centīgi: viņi vienmēr visu zina par mācībām, vienmēr visi mājasdarbi ir izpildīti.

Šajā mācību gadā klasē mācījās jauns puisis. Klases kolektīvā viņš iejutās labi, jo jau pirms vairākiem gadiem viņš bija mācījies kopā ar šo klasi.

Novērošanas laikā, klasē izpaudās pusaudzīem tik raksturīgā iezīme, ka meitenes draudzējas ar meitenē, bet puisi ar puisiem. Savā starpā viņi pārsprida tikai paša nepieciešamākās lietas. Un interesanti, ka klasē brīžiem pat bija sajūta, ka meitenes savas klases zēnus nemaz par zēniem neuzskata. Viņas apsprieda vecāko klašu pušus, simpātijas skolā, kādi puisi patīk un kādi nē.

Secinājumi

- Svarīgi skolotājam atrast to zelta vidusceļu sadarbībā ar skolēniem: novērtēsi pārāk zemu – uzticību neiegūsi; novērtēsi pārāk augstu – uzticība būs iegūta, bet skolēni to var sākt izmantot savtīgi
- Diplomdarba autore secina, ka 10. klase ir kā starpposms starp pārējām klasēm. Skolēns reāli vēl nespēj novērtēt to, cik tālu viņš ir nonācis. Tie vairs nav deviņi gadi, ko jāpavada mācoties, bet gan tikai trīs skolas gadi, pēc kuriem ir jāapzinās, ko darīt tālāk.

2.2. Skolēnu reālo kulturoloģisko zināšanu un prasmju līmeņa analīze

Lai būtu iespējams pēc iespējas pilnvērtīgāk plānot mācību izmēģinājumdarbību, nepieciešams konstatēt, kādas ir skolēnu zināšanas par folkloru. Diplomdarba autore izstrādāja anketas, ar kurām skolēni iepazīnās pirmajā mācību stundā.

Stundas norise

Stundas ievaddaļā skolotāja informē skolēnus par turpmāko stundu plāniem, kā arī pastāsta, kāpēc ir nepieciešams veikt anketēšanu.

Skolotājas sagatavotajām anketām ir divas daļas: par folkloru kā tautas mutvārdu daiļradi (1) un pasakām kā tautas kultūras izziņas avotu (2).

Anketēšanā piedalās 14 skolēni.

Anketas saturs

Anketas 1. daļā ietverti 5 jautājumi (uzdevumi) (skat. 1. pielikumu). 1. un 2. jautājums - *Ar ko tev asociējas vārds „folkloras”?* un *„Vai, tavuprāt, folkloras apguve vidusskolā ir nepieciešama?”* anketā iekļauti ar mērķi noskaidrot skolēnu attieksmi par šo jēdzienu. Atbilžu analīze ļaus skolotājam pilnvērtīgāk sagatavot turpmāko stundu konspektus. 3. jautājuma (uzdevuma) mērķis ir noskaidrot skolēnu pieredzi, kā arī – erudīciju, jo uzdevumu izpildīt ir iespējams arī tādā gadījumā, ja iepriekš par šo tēmu – folkloristikas saikne ar citām zinātnēm, nav runāts. Šī jautājuma nosacījumos ir arī prasība pamatot savu atbildi. 4. jautājums ir – *Nosauc, tavuprāt, populārākos latviešu tautas pasaku varoņus!* Sākotnēji šī uzdevuma izpilde var likties elementāra. Tomēr svarīgi prast šķirt tautas pasaku un literāro pasaku varoņus. 5. uzdevums, kā pēdējais ir komplicētākais. Skolēniem, pildot uzdevumu, ir jāprot šķirt folkloras vienības no daiļliteratūras.

Anketas 1. daļas izpildei skolēniem tiek dotas 15 min.

Anketas 2. daļā ietverti 4 jautājumi (skat. 1. pielikumu). 1. jautājuma mērķis ir noskaidrot, vai skolēni prot atšķirt pasakas pēc to piederības pamatgrupām. Jautājuma pirmā daļa ir lai noskaidrotu skolēnu personīgo attieksmi, bet otrajā daļā jau ir nepieciešamas iepriekš iegūtas zināšanas. 2. jautājuma mērķis ir noskaidrot skolēnu attieksmi pret pasakām kā kulturoloģisku informācijas avotu. Atbildes ir nepieciešams pamatot. 3. uzdevums ir – *Mini latviešu un krievu tautas pasakas, kurās tavuprāt ir sniegta sociokultūras kompetence!*

Šī uzdevuma izpildei skolēniem ir nepieciešama izpratne par sociokultūras kompetenci vispār. Ja šī izpratne ir, tad, pēc diplomdarba autores domām, šī uzdevuma izpilde problēmas sagādāt nevarētu. Ar 4. uzdevuma palīdzību autore vēlas noskaidrot, vai skolēni spēj atrast kulturoloģisko informāciju tekstā, kurš ir viņu dzimtajā valodā.

Šīs anketas daļas izpildei skolēniem tiek dotas 20 min.

Stundas noslēgumā skolotāja organizē pārrunas par jautājumiem, kuri bija anketās. Skolēniem ir iespēja noskaidrot atbildes uz neskaidrajiem jautājumiem.

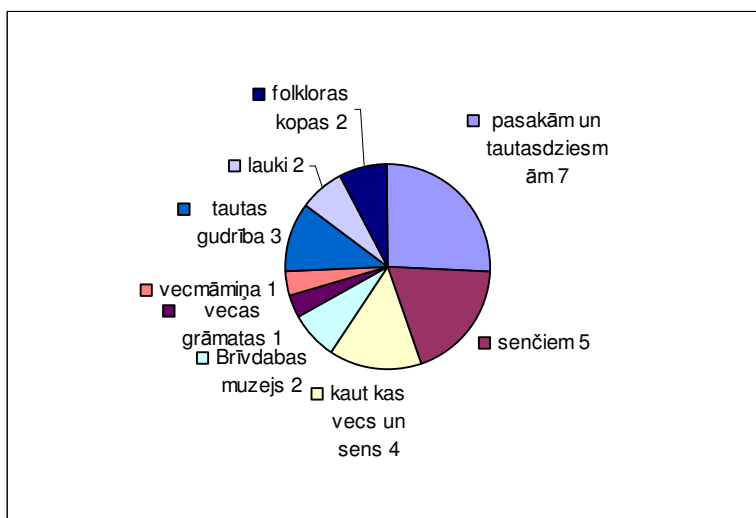
Anketēšanas (1) rezultāti

1. Ar ko tev asociējas vārds „folkloras”?

Atbilde uz šo jautājumu nevar būt vai nu pareiza, vai nepareiza. Šis jautājums anketā iekļauts, lai noskaidrotu skolēnu viedokli un asociācijas, kā arī – prasmi izteikties un pamatot savas domas.

Izanalizējot skolēnu atbildes uz šo jautājumu, var secināt, ka lielākajai daļai (9 skolēniem) folkloras asociējas ar kaut ko senu un vecu. Ar tādu, kas sen vairs nepastāv. Tikai 2 skolēni ir atbildējuši, ka: „Folkloras joprojām tiek izmantota folkloras kopu darbībā.”

Attēlā Nr.1 ir atspoguļotas skolēnu atbildes.

Attēls Nr.1. Uzdevuma Nr. 1 rezultāti

2. Vai, tavuprāt, folkloras apguve vidusskolā ir nepieciešama?

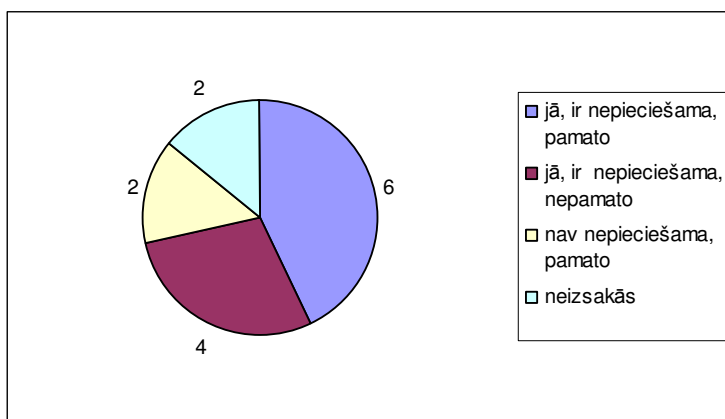
Arī uz šo jautājumu atbildot, viedoklis nevar būt pareizas, vai nepareizas. Skolēni ir nolēmuši mācīties vidusskolā, tāpēc ir lietderīgi zināt, viņu domas par vidusskolas literatūras programmas saturu. Atbilde uz šo jautājumu ir jāpamato.

10 skolēnu atbilde ir pozitīva: „*Jā, folkloras apguve vidusskolā ir nepieciešama*”. 6 atbildes ir pamatotas: „*Tā mēs labāk sapratīsim latviešu tautas kultūru. Mēs vairāk uzzinām par senču dzīvi. Viņu tradīcijām un ieradumiem. Jā, šīs stundas ir nepieciešamas, bet tām ir jābūt mūsdienīgām. Ja stundas ir interesantas, tad man nav nekas pretī mācīties par folkloru.*” 4 skolēni atbild, ka folkloras apguve ir nepieciešama, bet kāpēc – nevar pamatot.

2 skolēni uzskata, ka folkloras mācīšanās viņiem neko nedos, - „*labāk ir vidusskolā mācīties kaut ko mūsdienīgāku. Latviešu valodu var iemācīties sarunājoties ar latviešiem.*”

2 skolēni atbildi uz šo jautājumu nav snieguši.

Attēlā Nr. 2 ir atspoguļotas atbildes.

Attēls Nr. 2. Uzdevuma Nr.2 rezultāti

3. Kā varētu saistīt folkloristiku ar: muzikoloģiju, ģeogrāfiju, literatūrzinātni?

Šī uzdevuma izpildei nepieciešama izpratne par folkloras saistību ar citām zinātnēm. Ir jāzina, ko pēta katra no šīm zinātnēm, lai varētu meklēt saistību ar folkloru.

Skolēni atbild, ka folkloristiku ar muzikoloģiju saista – „*Tautas dziesmas, tautasdziesmu dažādās melodijas, dziesmas, kuras dziedāja dažādos notikumos, piemēram, kāzās, ražas svētkos.*”

Uz jautājumu, kas saista folkloristiku ar ģeogrāfiju, vairāki skolēni (6) ir atbildējuši, ka saistība ir meklējama dažādās folklorā attēlotās vietās. Piemēram, „*Teikās tēlotie notikumi risinās dažādās vietās. Teikās tēlotas dažādu ģeogrāfisku vietu izcelšanās. Pasaku galvenie varoņi reizēm brauc pāri jūrai, ja dzīvo blakus jūrai, tad var zvejot, bet ja jūras nav, tad jānodarbojas ar zemkopību, ko arī daudzi pasaku galvenie varoņi dara.*” Kāds skolnieks atbildējis - „*Dažādās Latvijas vietās dzīvojošajiem cilvēkiem aktuālas bija dažādas problēmas un tēmas, tāpēc arī visur folklorā nav vienāda.*”

Folkloristikas un literatūrzinātnes saistībā minētas vairākas atbildes: „*Literatūrzinātnieki raksta grāmatas par folkloristiku. Literatūrzinātne pēta folkloristiku.*” Kāds skolnieks uzrakstījis: „*Es uzskatu, ka Krišjānis Barons arī bija literatūrzinātnieks, jo viņš darbojās ar tautasdziesmām. Tās vāca un pētīja. Nebūtu viņš, nebūtu latviešu tautasdziesmu.*”

Vairāki skolēni (3) uz šī uzdevuma jautājumiem atbildes nav snieguši. Tas pierāda, ka viņu zināšanas par folkloru ir nepietiekamas vidusskolas līmenim.

4. Nosauc, tavuprāt, populārākos latviešu tautas pasaku varoņus!

Lai varētu pareizi atbildēt uz šo jautājumu ir jābūt pieredzei latviešu folklorā. Skolēni iepriekšējos mācību gados šo tēmu ir apguvuši, tāpēc ir nepieciešams tikai atsaukt atmiņā dzirdēto un lasīto. Svarīgi arī atcerēties, ka ir literārās pasakas un tautas pasakas.

Tabulā Nr. 1. var redzēt, cik plaša ir skolēnu nosauktā populārāko pasaku tēlu galerija:

Pasaku varonis	Skolēnu skaits
<i>velns</i>	9
<i>karalis, ķēniņš</i>	6
<i>pūķis</i>	5
<i>trīs tēva dēli</i>	5
<i>princese</i>	4
<i>pamāte</i>	3
<i>sumpurnis</i>	2
<i>Kašķejs</i>	2
<i>ragana</i>	2
<i>Dievs</i>	1

<i>kungs</i>	1
<i>lapsa, zaķis</i>	1
<i>Sprīdītis</i>	1
<i>baltais kaķītis</i>	1

Tabula Nr. 1. Uzdevuma Nr. 4 rezultāti

Pārskatot iegūtos rezultātus, ir redzams, ka 2 skolēni kā populārāko tēlu ir minējuši krievu tautas pasaku varoni *Kašķeju*. Īsti nevarētu teikt, ka arī *sumpurnis* (minēts 2 reizes) ir latviešu pasaku tēls, kaut gan ir brīnumpasaku varianti, kuros šis tēls ir sastopams.

Tabulā redzams, ka viens respondents kā vienu no populārākajiem latviešu tautas pasaku tēliem ir nosaucis Sprīdīti. Latviešiem ir tautas pasaka ar nosaukumu Sprīdītis, kurā tiešām galvenais varonis ir mazs, ņiprs zēns, kurš cīnās par princeses roku. Tomēr tā ir tikai viena pasaka, kurā darbojas šis tēls. Tā kā pamatskolā šīs klases skolēni ir iepazinušies ar Annas Brigaderes Sprīdīti, tad diplomdarba autore pieņem, ka šajā gadījumā kā populārākais latviešu tautas pasaku varonis ir domāts šis tēls.

Tabulā redzams, ka viens respondents kā vienu no populārākajiem pasaku tēliem ir nosaucis Kārļa Skalbes literārās pasakas „Kaķīša dzirnavas” balto kaķīti.

5. Atzīmē, lūdzu, visas tās vienības, kas pieder pie folkloras!

Šī uzdevuma izpilde prasa no skolēniem zināšana literatūras teorijā. Tā kā šajā semestrī par daiļliteratūras veidiem un žanriem ir runāts, tad diplomdarba autore uzskata, ka uzdevuma izpilde problēmas nevarētu sagādāt.

Pārbaudot anketu diplomdarba autore secina, ka 7 skolēni folkloras vienības no daiļliteratūras veidiem ir atšķirīgi pilnīgi pareizi. 3 skolēniem visas atbildes ir gandrīz pareizas, izņemot, viņi ir kļūdījušies neatzīmējot anekdotes pie folkloras. Pārējiem skolēniem ir pa divām, trim kļūdām.

Secinājumi

- skolēniem ir izpratne par folkloru un tās vietu skolu mācību programmā. Tas ļauj diplomdarba autorei, plānojot stundas, koncentrēties tieši uz pētījumā izvirzīto mērķi-socokultūras kompetences attīstīšanu caur pasaku apguvi;
- skolēniem ir zināšanas par dzimtās valodas folkloru, uz kurām balstoties iespējams veiksmīgi plānot latviešu valodas kā otrās valodas stundas.

Anketēšanas (2) rezultāti

1. Kuras pasakas (brīnumu, sadzīves vai dzīvnieku) tev šķiet visinteresantākās? Kāpēc?

Šis jautājums anketā iekļauts ne vien tāpēc, lai noskaidrotu skolēnu vidū populārāko pasaku tipu. Izpētot skolēnu atbilžu pamatojumus iespējams noskaidrot, vai viņi redz atšķirību ne tikai tēlos, bet arī sižetā un kompozīcijā.

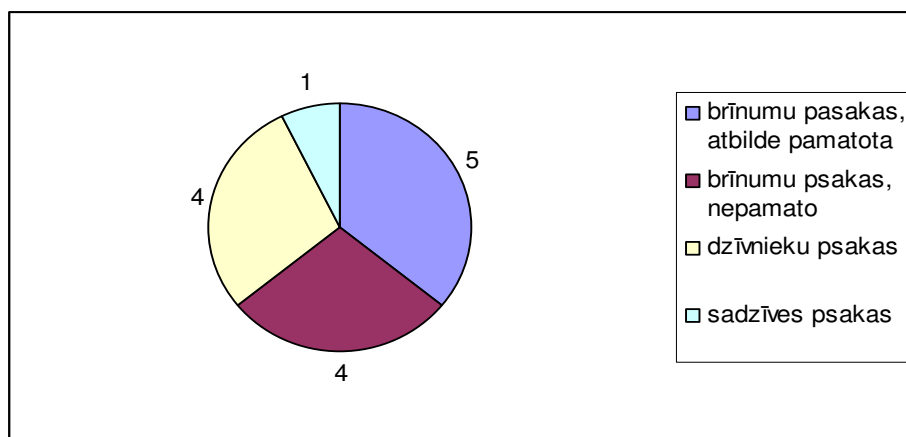
9 skolēni atbildējuši, ka viņu mīļākais pasaku tips ir brīnumu pasakas. 5 atbildes ir pamatotas: „*Man patīk iedomāties, ka es esmu tajā situācijā un tas ir fantastiski. Labais parasti uzvar un es esmu labais. Man patīk brīnumu pasakas, jo tajās ir spraiga darbība, interesants sižets. Brīnumu pasakas nav garlaicīgas un vienmuļas.*” 2 skolēni atbild, ka viņiem šīs pasakas patīk, bet kāpēc - to nevar pateikt.

Analizējot atbildes, var secināt, ka skolēniem brīnumu pasaku raksturīgākās iezīmes ir skaidras. Stundās nebūs nepieciešams to apgūt no jauna.

Kā otras populārākas skolēnu vidū ir dzīvnieku pasakas (4 skolēni). Kā pamatojums tam ir: „*Man ļoti patīk dzīvnieki. Pasakās es viņus redzu savādākus nekā ikdienā. Dzīvnieki ar saviem darbiem mums pasaka gudru domu. Izlasot kādu dzīvnieku pasaku, es savādāk redzu dzīvniekus zooloģiskajā dārzā.*”

Ka sadzīves pasakas viņam ir mīļākās pasakas, ir atbildējis viens skolēns. Un pamato viņš to šādi: „*Sadzīves pasakās labais parasti uzvar slikto. Situācija, kurā notiek darbība, ir reāla un labi saprotama.*”

Attēlā Nr. 3 ir atspoguļotas atbildes.

Attēls Nr. 3. Uzdevuma Nr.1 rezultāti

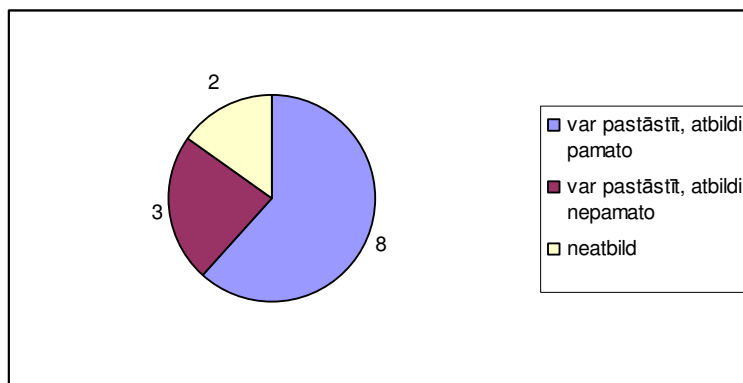
2. *Kā tev šķiet, vai pasakas var mums pastāstīt par konkrētās tautas vēsturi, kultūru, reliģiskajām īpatnībām ?Atbildi pamato!*

Šī uzdevuma analīze parāda, ka skolēni, kuri spēja pamatoti atbildēt uz iepriekšējiem jautājumiem, to spēj izdarīt arī tagad. Nepamatotas atbildes uz katru jautājumu sniedz pārsvarā vieni un tie paši skolēni.

8 skolēni uz šo jautājumu atbild, ka pasakas sniedz mums informāciju par tautu:
„ No pasakām mēs varam uzzināt, kur latvieši dzīvoja, vai pie upēm, vai ezeriem. Izlasot latviešu tautas pasakas, es zinu, kādiem dieviem viņi ticēja. Es zinu, ka jums arī bija kungi un kalpi. Kalpi parasti bija nabagi un skrandaini, bet gudri. Pamatskolā es izlasīju pasaku un uzzināju, ka jums arī bija karaļi.”

3 skolēni atbild apstiprinoši, bet nepamato savu atbildi, 2 skolēni uz šo jautājumu nav atbildējuši vispār.

Attēlā Nr. 4 ir atspoguļotas atbildes.

Attēls Nr. 4. Uzdevuma Nr.2 rezultāti

3. *Mini latviešu un krievu tautas pasakas, kurās, tavuprāt, ir sniegta sociokultūras informācija! Pamato!*

Atbildot uz šo jautājumu, skolēni vairāk ir nosaukuši krievu tautas pasakas, kurās viņuprāt ir atrodama kulturoloģiskā informācija. Piemēram, „ pasakā ” *Хитрый мужик*” tēlots vīrs, kurš dzīvo nabadzība. Tātad senajā Krievijā cilvēki tā arī dzīvoja; Pasakas „*Иван – чапеvуч*” galvenais tēls cīnās ar slikto *Kašķeju*; Daudzās pasakās redzams, ka pilīs parasti dzīvo cari, bet nabadzīgie cilvēki – būdiņās.”

No latviešu tautas pasakām skolēni nosauc dažus viņuprāt kulturoloģiskās informācijas avotus, bet precīzus nosaukumus nosaukt nevar. Šajā gadījumā tās arī nav svarīgākais

4. Izlasi krievu tautas pasakas fragmentu! Atrodi tekstā kulturoloģisko informāciju! Pamato!

Lielākā daļa skolēnu (9 skolēni) ir atbildējuši, ka parasti pasakās ir minēts skaitlis trīs – trīs brāļi, tēvam trīs meitas. Tā arī viņuprāt varētu būt kulturoloģiskā informācija, kas tā arī ir. Šajā fragmentā kā kulturoloģisko informāciju var uzskatīt arī vecīša un brāļa sarunu – bez darba nav algas. Šo sarunu ir atzīmējuši pieci skolēni.

Secinājumi

- Skolēni prot raksturot dažādus pasaku tipus. Zina arī raksturīgākos tēlus. Tas ļauj stundu laikā nekavēties pie teorijas izklāsta;
- Skolēniem ir pamat zināšanas par pasakās ietverto informāciju. Nepieciešams sniegt informāciju, lai šīs zināšanas kļūtu vispusīgākas, jo reizēm skolēni nemaz neiedomājas, ka viena frāze par tautu izsaka ļoti daudz

3. Mācību metodiskā iecere pasaku apguves stundās mazākumtautību skolas 10. klasē

Latviešu tautas pasaku apguvei 10. b klasē izmēģinājumdarbības laikā iepļānotas 6 stundas. Skolēni iepriekšējos mācību gados ir iepazinušies ar folkloras žanru, tāpēc priekšzināšanas jau viņiem ir.

Stundu izveidē ievērota pedagoģiskā mērķtiecība: tām vispirms ir konstatējošs (anketēšana), tad attīstošs un izglītojošs (mācību process) un noslēgumā kontroles resurss (eseja). Visas stundas vieno pamat jautājums: pasaka kā kulturoloģiskās informācijas avots.

Stundu cikls paredzēts vienota mērķa sasniegšanai - pilnveidot mazākumtautību skolas skolēnu sociokultūras kompetenci pasaku apguves procesā literatūras stundās 10. klasē

Pēc diplomdarba autores domām, latviešu literatūras mācību grāmata - Lazdiņa S., Pāvuliņa L. „Latviešu literatūra mazākumtautību skolā 10. klasei”, neietver pietiekami plašu folkloras materiālu diplomdarba autores pieteiktā temata apguvei, tādēļ stundu satura izveidē autore ir izmantojusi latviešu tautas pasaku krājumus:

2. „Latviešu tautas pasakas”;
3. „Ganuzēns un velns”;
4. „Džūkstes pasakas”.

Lai nodrošinātu pakāpenisku pāreju no vienkāršākā uz sarežģītāko, stundās audzēkņi vispirms strādā ar latviešu un krievu tautas pasakām. Šādā veidā radot skolēniem iespēju vilkt paralēles – jaunā informācija un jau esošā. Nākamajā stundā skolēni jau strādā ar latviešu tautas pasaku fragmentiem, mācoties tajos saskatīt tautas nacionālo specifiku. Darbs ar pasaku fragmentiem ieteicams īpaši tad, ja tekstā ir jāatrod tikai kādas konkrētas vienības vai arī stundā jāpaveic ļoti daudz, taču bieži satopamā nepazīstamā leksika apgrūtina teksta uztveri. Divās mācību stundās ir izmantoti veselu tautas pasaku teksti (piemēram, prognozējot pasakas sižeta tālāku attīstību).

Mācību procesā tiek izmantota arī uzziņu literatūra:

1. Herdera „Simbolu vārdnīca”;
2. sinonīmu vārdnīca;
3. latviešu valodas skaidrojošā vārdnīca.

Stundu laikā skolēniem ir svarīgi saprast, kādā veidā kulturoloģiskajā literatūrā ir iespējams iegūt informāciju par konkrētas tautas pārstāvjiem. Viņu vērtībām, paražām, psiholoģiju un dzīves uzskatiem.

1. stunda

Stundas temats

Folklorā un pasakas – tautas kultūras izziņas avots.

Mērķis

Paplašināt skolēnu priekšstatus par starpkultūru saskarsmes savdabību.

Uzdevumi mērķa sasniegšanai

- 1) noteikt skolēnu attieksmi pret folkloru;
- 2) palīdzēt skolēniem pilnveidot zināšanas folklorā, rosināt viņus piedalīties pārrunās;
- 3) noteikt skolēnu prasmes folkloras un daiļliteratūras žanru un raksturīgāko iezīmju diferencēšanā.

Prognozējamais rezultāts

Skolēni prot atspoguļot savas reālās kulturoloģiskās zināšanas. Prot ieraudzīt pasauli cita cilvēka acīm.

Darba organizācijas formas un metodes

- ✓ anketēšana;
- ✓ jautājumi un atbildes.

Skolēnu mācību sasniegumu vērtēšana

Šajā stundā tiks novērtētas skolēnu reālās zināšanas par latviešu un krievu folkloru. Vērtējums tiek atspoguļots aprakstoši pārrunu laikā.

2. stunda

Stundas temats

Kulturoloģiskā informācija latviešu tautas pasakā „Vecīša cimdiņš” un krievu tautas pasakā „Namiņš”

Mērķis

Palīdzēt skolēniem pilnīgot prasmi pasakās saskatīt kopīgo un atšķirīgo un palūkoties uz sevi un savu kultūru ar citu cilvēku acīm.

Uzdevumi mērķa sasniegšanai

- 1) palīdzēt skolēniem pilnīgot zināšanas folklorā, rosināt viņus piedalīties pārrunās;
- 2) mācīties izprast savas un citas tautas vērtības analizējot pasaku materiālu;
- 3) analizēt un sistematizēt atrasto informāciju, iekļaut to personīgajā izziņas un runas pieredzē.

Prognozējamais rezultāts

Skolēni pratīs atrast tekstā kulturoloģisko informāciju. Spēs salīdzināt jau esošo informāciju ar jaunu.

Stundā izmantotās metodes un paņēmieni

- ✓ darbs ar tekstu;
- ✓ saruna.

Skolēnu mācību sasniegumu vērtēšana

Šajā stundā skolēni novērtēs savu darbu paši – pārrunu laikā izvērtējot, cik daudz darba viņi ir ieguldījuši mācību procesā.

3. stunda

Stundas temats

Kulturoloģiskā informācija latviešu tautas pasaku „ Brīnuma putns”, „Zirgs par palīgu” u.c. fragmentos.

Mērķis

Pilnveidot prasmi tekstā atrast kulturoloģisko informāciju.

Uzdevumi mērķa sasniegšanai

- 1) mācīties izprast citas tautas morālās vērtības;
- 2) rosināt skolēnus saskatīt un izvērtēt latviešu tautas pasakās ietverto informāciju;
- 3) noskaidrot skolēnu attieksmi par savas tautas kultūru;
- 4) mācīties dalīties ar citiem iegūtajā informācijā.

Prognozējamais rezultāts

Stundas laikā skolēni iepazīsies ar plašu latviešu tautas pasaku materiālu, spēs tajā atrast nepieciešamo informāciju. Pārliecinoši pamatos iegūtos rezultātus.

Stundā izmantotās metodes un paņēmieni

- ✓ pārrunas;
- ✓ interpretēšana;
- ✓ stāstījums.

Skolēnu mācību sasniegumu vērtēšana

Skolēnu darbs tiek vērtēts ar ieskaitīts/ neieskaitīts.

4. stunda

Stundas temats

Laima un Velns latviešu folkloras atveidē.

Mērķis

Pilnveidot zināšanu līmeni folklorā; palīdzēt skolēniem pilnīgot izpratni par latviešu tautas pasakās ietverto lingvokulturēmu nozīmi.

Uzdevumi mērķa sasniegšanai

- 1) mācīties izprast citas tautas kultūrvēsturiskās vērtības;
- 2) rosināt skolēnus saskatīt un izvērtēt latviešu tautas pasakās ietvertos priekšstatus par velna un Laimas tēliem;

- 3) rosināt skolēnus padomāt, kādēļ tieši šie tēli latviešu tautas pasakās ir tik aktuāli;
- 4) attīstīt skolēnu prasmi strādāt ar informācijas avotiem (vārdnīcām, enciklopēdijām, tekstiem).

Prognozējamais rezultāts

Skolēni iepazīs latviešu tautai nozīmīgas lingvokulturēmas. Salīdzinās savai tautai vērtīgo ar latviešu tautai nozīmīgo. Pratīs informācijas iegūšanai izmantot informatīvos palīg līdzekļus.

Stundā izmantotās metodes un paņēmieni

- ✓ pārrunas;
- ✓ darbs ar tekstu.

Skolēnu mācību sasniegumu vērtēšana

Šajā stundā skolēni savu darbu novērtē ar pašvērtējumu.

5.stunda

Stundas temats

Latviešu tautas pasaka „Visi kungi muļķi”.

Mērķis

Pilnveidot zināšanu līmeni par latviešu tautas kultūru.

Uzdevumi mērķa sasniegšanai

- 1) rosināt skolēnus padomāt, kāpēc tieši tāds ir pasakas sižets;
- 2) mācīties izprast citas tautas vērtības;
- 3) mācīties prognozēt pasakas attīstību;
- 4) pilnveidot prasmes sadarboties ar klasesbiedriem, uzstāties klases priekšā.

Prognozējamais rezultāts

Skolēni pratīs tekstā atrast balsta vārdus, pratīs rekonstruēt latviešu tautas pasaku. Spēs pārliecinoši argumentēt savu viedokli.

Stundā izmantotās metodes un paņēmieni

- ✓ prognozēšana;
- ✓ pārrunas.

Skolēnu mācību sasniegumu vērtēšana

Skolēnu darbs tiek vērtēts ar ieskaitīts/ neieskaitīts.

6. stunda

Stundas temats

Pasakas – kultūras izziņas avots.

Mērķis

Prast apkopot iepriekšējās piecās stundās iegūto informāciju.

Uzdevumi mērķa sasniegšanai

- 1) iemācīties pieņemt citu tautu pārstāvjus (un vispār citus cilvēkus) tādus, kādi viņi ir;
- 2) palīdzēt skolēniem apkopot iegūto informāciju par pasakām kā kultūras izziņas avotu.

Prognozējamais rezultāts

Skolēni spēs apkopot iepriekšējās zināšanas ar jauno informāciju. Skolēniem būs izveidojies savs viedoklis par folkloru kā kulturoloģisko informācijas avotu. Pratīs aizstāvēt savu viedokli.

Stundā izmantotās metodes un paņēmieni

- ✓ eseja;
- ✓ pārrunas.

Skolēnu mācību sasniegumu vērtēšana

Par šajā stundā rakstīto eseju un divās iepriekšējās stundās iegūtajiem ieskaitīts/ neieskaitīts, skolēni saņems vērtējumu ar atzīmi.

4. Mācību metodiskās ieceres īstenojums pasaku apguves stundās mazākumtautību skolas 10. klasē

2. stunda

Kulturoloģiskā informācija latviešu tautas pasakā „Vecīša cimdiņš” un krievu tautas pasakā „ Namiņš”

Šajā stundā skolēni strādā ar latviešu un krievu tautas pasaku materiālu. Darba palīgresursi ir mācību grāmata un dažādas skolotājas atnestās simbolu vārdnīcas un enciklopēdijas.

Stundas norise

Uzsākot stundu, skolotāja skolēnus sadala divās grupās. Dalīšanās notiek ar numurētām kartītēm. Vairāki skolēni nevēlas strādāt atsevišķi bez sava solabiedra.

Katrai grupai ir jāizlasa vienu tautas pasaku no mācību grāmatas. Vienai grupai tā ir krievu tautas pasaka „ Namiņš”, otrai – latviešu tautas pasaka „ Vecīša cimdiņš”. Skolēnu uzdevums ir pieņemt, ka viņi nezina, kādu tautu pasakas tās ir, noteikt, kas liecina par tās piederību tai vai citai tautai.. Atbildes ar piemēriem ir jāpierāda.

Grupa, kura strādā ar krievu tautas pasaku, min, ka viņi šo pasaku ir lasījuši bērnībā, pēc tā arī viņi noteikuši piederību. Otra grupa min, ka viņiem šķiet, ka tā varētu būt latviešu tautas pasaka tāpēc, ka tajā darbojas Latvijas teritorijai raksturīgi zvēri. Vairāk pazīmes gan skolēni nespēj atrast.

Nākamais skolēnu uzdevums ir atrast tekstā galvenos tēlus un pievērst uzmanību to raksturojumam (piemēram, krievu tautas pasakā ir *pelīte sīkzobīte*, latviešu tautas pasakā - *pelīte pīkstīte*)

- ✓ Vai šie epiteti izsaka vienu un to pašu?
- ✓ Par ko tas liecina?
- ✓ Kādi ir tipiskākie tēli - zvēri latviešu un krievu tautas pasakās?

Pārrunu laikā skolēniem jānonāk pie secinājuma, ka latviešu un krievu tautas pasakām gan sižets, gan galvenie tēli var būt gandrīz identiski.

Skolotāja izdala audzēkņiem uzziņu literatūru un aicina patstāvīgi sameklēt nepieciešamo informāciju. Uzdevumu skolēni veic darba burtnīcās.

Tad klasē tiek organizētas pārrunas – skolēni pārējiem pastāsta, ko viņi ir uzzinājuši uzzīņu literatūrā. Lai pārrunas būtu mērķtiecīgas, skolotāja uzdod dažādus jautājumus, noskaidro skolēnu attieksmi par izlasīto, lūdz pastāstīt, kas likās interesants.

Skolēni ir noskaidrojuši, ka *lapsa* ir dzīvnieku pasakās visbiežāk raksturotais tēls. Tā ir viltīga, skaudīga, ļauna intrigante, kas sava personīga labuma dēļ krāpj un apmāna citus dzīvniekus. Cilmes ziņā lapsas tēls pieder pie vecākajiem pasaku tēliem.

Skolēni min, ka arī krievu tautas pasakās bieži darbojas *zaķis*. Arī pasakās „Namiņš” un „ Vecīša cimdiņš” šis tēls ir sastopams. Krievu tautas pasakā zaķis ir raksturots kā *zaķis vieglkājis*, bet latviešu tautas pasakā kā *zaķis baltlīpītis*. Tātad var redzēt, ka šo tēlu raksturojumā ir izmantotas viņu tipiskākās īpašības – gan ārējā izskata, gan tās, kā šos tēlus uztver tauta. Ir zināms, ka latvieši un krievi uzskata *zaķi* par bailīgu. Tāpēc uz bailīgu cilvēku saka: „Ak, tu, zaķis!” Savukārt citas tautas uz zaķi skatās savādāk. Nepālā zaķi ciena, uzskata viņu par drosmes simbolu. Japānā zaķis ir gudrības un attapības simbols. Ķīnieši uzskata, ka zaķis nes veiksmi. Bet Āfrikā zaķi sauc par lielo meli.

Strādājot šādā veidā, skolēni stundā iepazīst ne tikai latviešu kulturoloģisko materiālu, bet salīdzina to ar jau esošu informāciju. Stundas laikā skolēni patstāvīgi meklē informāciju un iepazīst vairākas lingvokulturēmas, kuras latviešu folkloras atveide ieguvušas īpašu nozīmi.

3. stunda

Kulturoloģiskā informācija latviešu tautas pasaku „ Brīnuma putns”, „ Zirgs par palīgu” u.c. fragmentos.

Šajā stundā skolēni strādā ar latviešu tautas pasaku materiālu. Darba palīgresursi ir dažas klasē esošas simbolu vārdnīcas un enciklopēdijas.

Stundas norise

Vispirms skolotāja izdala skolēniem nelielus latviešu tautas pasaku fragmentus no dažādiem latviešu tautas pasaku krājumiem (skat. 2. pielikumu). Dotie fragmenti ir sanumurēti.

Skolēnu uzdevums ir pārskatīt visu darba lapu, lai gūtu aptuvenu priekšstatu par latviešu tautas pasakām. Darba procesā skolēniem ir neskaidra atsevišķu vārdu nozīme, kura tiek noskaidrota, pierakstīta klases darbu burtnīcās.. Neskaidras pārsvarā ir vārdu nozīmes, kādas mūsdienās vairs nelieto. Piemēram: stirpiņa, tupiņa, jūdze, tencināt, iemaukti. Šeit

skolotāja īsi pastāsta arhaismiem un historismiem latviešu valodā, minot piemērus: *kamieši* (pleci), *īkstis* (nieres), *avs* (aita), *remesis* (namdaris), *apgaust* (apraudāt), *dieveris* (vīrabrālis), *ietaļa* (brāļasieva), *matīt* (manīt), *sebu* (vēlu), *dižgabals* (lielgabals). Ir vārdi, kuru nozīmi skolotājai palīdzot, skolēni izprot no teksta konteksta, bet ir vārdi, kuru noskaidrošanai nepieciešams nosaukt sinonīmus.

Pēc materiāla pārskatīšanas, nākamais uzdevums ir sameklēt tekstā un pasvītrot tās vienības, kurās ir ietverta kulturoloģiskā informācija. Pirmo pasaku fragmentu „Zirgs par palīgu” skolēni analizē kopā ar skolotāju. Sākot pildīt uzdevumu, rodas nelielas grūtības. Vispirms skolēni nosauc tekstā minētos vecvārdus, skaitļa vārdus, titulu apzīmējumus u.c. Skolotāja mudina skolēnus komentēt atrastās kulturoloģiskās vienības un to nozīmes.

Skolēni pamana, ka vairākos fragmentos minēts *ķēniņš*. Skolotāja skolēnus informē, ka šis tituls latviešu tautas brīnumu pasakās sastopams ļoti bieži. Aplūkojot šo leksēmu vārdnīcā, var redzēt, ka *ķēniņš* ir vārda *karalis* sinonīms. Vārdnīcā skolēni atrod, ka vārdam *karalis* kā sinonīms ir minēts arī vārds *cars*, kas ir raksturīgs tēls krievu tautas pasakām. Aplūkojot vēsturiskus faktus, nākas secināt, ka Latvijas teritorijā nekad karalis nav valdījis. Šeit ir darbojušies tikai kungi (parasti – vācu tautības). Tas liek nonākt pie secinājuma, ka pasakas sižetam ir internacionāls raksturs un latviešu folklorā ir vērojami cieši sakari ar citu tautu mutvārdu daiļradi, kā pamatā ir blakus dzīvojošo tautu līdzīgie sabiedriski ekonomiskie apstākļi un sižetu „ceļošana” no vienas kaimiņu tautas uz otru.

Lai palīdzētu skolēniem atklāt visu šo informāciju, skolotāja uzdod dažādus jautājumus, piemēram:

- Vai 3. fragmentā minētie vārdi vēl šodien tiek lietoti ikdienā?
- Ko jūs saprotiet ar minēto vārdu?
- Kādi vārdi tiek lietoti mūsdienās šī vārda vietā?
- Ar kādām tautām, pēc jūsu domām, senāk ir kontaktējušies latvieši?
- Nosauciet vismaz 3 faktorus, kas kopīgi latviešu un krievu tautas pasakām?
- Vai, jūsuprāt, internacionāli elementi atvieglo vai apgrūtina pasaku uztveri?
Pierādi!

Ar pārējiem pasaku fragmentiem skolēni strādā individuāli. Atrod tekstā kulturoloģisko informāciju, darbam izmantojot klasē esošās vārdnīcas un enciklopēdijas. Iegūto informāciju skolēni fiksē pierakstu kladēs, lai varētu to izmantot turpmākajā darbā. Sākumā skolēni strādā individuāli vai arī apspriežoties pārī. Pēc katra fragmenta izlasīšanas klase kopīgi ar skolotāju analizē paveikto un fiksē informāciju, kuru nebija atzīmējis pats.

Vairākos pasaku fragmentos ir atrodami seno mērvienību nosaukumi, kuri izraisa skolēnu interesi un nesaprašanu. Skolotāja ir sagatavojusi Izdales materiālu ar seno mērvienību nosaukumiem (skatīt 2. pielikumu).

Strādājot šādā veidā, skolēni mācās saskatīt teksta kulturoloģisko specifiku. Tiek attīstīta skolēnu domāšana un prasme analizēt un novērtēt vārdā ietvertu informāciju. Attīstās arī skolēnu valodas prasme. Strādājot ar valodas materiālu šādā veidā, tiek pilnveidota skolēnu sociokultūras kompetence.

4. stunda

Laima un Velns latviešu folkloras atveidē

Šīs stundas mērķis ir - palīdzēt skolēniem pilnīgot izpratni par latviešu tautas pasakās ietvertu lingvokulturēmu nozīmi.

Skolotāja ir sagatavojusi darba lapas ar nelieliem pasaku fragmentiem no dažādiem tautas pasaku krājumiem (skat. 2. pielikumu). Fragmenti ir numurēti.

Skolotāja nosauc 2 lingvokulturēmas, kas ir īpaši nozīmīga latviešu folklorā. Darba palīgresursi: simbolu vārdnīcas, enciklopēdijas un skolotājas sagatavotās darba lapas.

Stundas norise

Stundas sākumā skolotāja uz tāfeles uzraksta 2 lingvokulturēmas, kurām latviešu folklorā ir liela nozīme. Caur šo vienību dziļāku izpratni iespējams rosināt skolēnus labāk iepazīt latviešu tautas kultūru un tās bagātības.

Skolotāja rosina skolēnus izteikties par šiem diviem vārdiem. Par *velna* tēlu skolēniem ir daudz ko teikt. Viņi zina, ka latviešu folklorā tas ir negatīvais tēls, kurš visvairāk pieminēts sadzīves un brīnuma pasakās, kā arī teikās. Skolotāja nolasa sagatavotos piemērus, kur **velns** minēts arī tautasdziesmās. Šeit gan šis tēls minēts pārnestā nozīmē - kādam tēlam (pamātei, vīramātei) piedēvētas *velna* īpašības. Skolēni min, ka parasti pasaku vai teiku galvenajiem varoņiem nākas stāties tam pretī. Daži skolēni min, ka viņi ir dzirdējuši arī tādus izteicienus kā: „*Velna laiks!*”, „*Velna diena!*”. Skolēni piemin, ka *velns* un *Dievs* ir pretstata tēli.

Par Laimas tēlu, skolēniem nav praktiski nekāda viedokļa. Viņi min vien to, ka ir dzirdējuši par tādu latviešu tautas pasaku tēlu. Šajā brīdī skolotāja nedaudz pastāsta par šī tēla lomu folkloras atveidē, ka ne tikai pasakās ir sastopams Laimas tēls (skatīt 2.pielikumu).

Turpmākajā darba gaitā skolotāja izdala audzēkņiem darba lapas (skatīt 2. pielikumu), uz kurām ir pasaku fragmenti par velnu un Laimu. Izlasot fragmentus, skolēniem klases darbu burtnīcās ir jāveido konspekti par Velna un Laimas dažādo dabu pasakās.

Skolēnu uzdevums ir vispirms pārskatīt tekstu, lai gūtu vispārīgu priekšstatu par materiālu. Tiek noskaidrota un precizēta nezināmo vārdu nozīme. Piemēram, *čuprs, pušelnieks, neviļus, bezzemniece, pelavas, slaistība*. Ja skolēnam neizdodas izprast vārda nozīmi no konteksta, tad skolotāja dod vārdu aprakstošu skaidrojumu vai arī nosauc attiecīgos sinonīmus (piemēram, *čuprs – skausts*. Šim vārdam var būt arī otra nozīme: *čuprs – matu cekuls; slaistīties – slinkot, neviļus- netīšām, nejauši*.)

Velna tēls mitoloģijā ir viens no sarežģītākajiem tēliem. Lai veidotu adekvātu uztveri, darbam tiek piedāvātas vārdnīcas un enciklopēdijas.

Turpmākajā stundas gaitā skolēni pa daļām lasa skaļi pasaku fragmentus un analizē tos. Tādejādi skolēni šajā stundā dziļāk iepazīst vairākas lingvokulturēmas, kuras latviešu folkloras atveidē ieguvušas īpašu nozīmi.

5. stunda

Latviešu tautas pasaka „Visi kungi muļķi”

Lai skolēni pietiekami labi izprastu latviešu tautas nacionālo specifiku un pilnveidotu sociokultūras kompetenci, ir svarīgi piedalīties mākslas darba tapšanas procesā. Šajā situācijā ar mākslas darbu jāsaprot folkloras sacerējums – pasaka.

Stundas norise

Skolotāja stundas sākumā uz tāfeles uzraksta pasakas nosaukumu. Skolēnu pirmais uzdevums ir rakstiski pierakstu burtnīcās prognozēt, par ko varētu būt pasaka ar šādu nosaukumu. Jaunieši individuāli prognozē un vēlāk kopīgi pārrunā izdomātos variantus. Piemēram, atbilžu varianti: *Manuprāt, latviešu tauta tā uztvēra savus kungus, kuri viņiem bija daudz nodarījuši pāri! Kungi bija muļķi, bieži nevarēja tikt galā ar velnu! Acīmredzot, ka kungi bija muļķi, jo vienkāršie zemnieki viņus gudrībā pārspēja!*

Klasē izskanējušās prognozes lielākoties ir līdzīgas, jo pasakas nosaukumā ir nepārprotama norāde, ka galvenais tēls varētu būt kungs. Nosaukumā ietverts arī kunga raksturojums.

Skolotāja izdala audzēkņiem iepriekš sagatavotās darba lapas (skat. 3. pielikumu). Pasaka „Visi kungi muļķi” ir sadalīta fragmentos un pēc katra no tiem ir atstātas dažas brīvas rindas. Katra skolēna uzdevums ir lasīt pa vienam pasakas fragmentam un brīvajās rindās ierakstīt prognozējamo pasakas turpinājumu. Pārrunu laikā skolēniem ir jāspēj pamatot, kāpēc viņi domā, ka tieši tā pasaka varētu turpināties. Uzdevumu skolēni veic individuāli. Darba beigās, skolēni skaļi izlasa un pamato savu uzrakstīto.

1. fragments ir: *Kādreiz zemnieks aiziet uz mežu malku cirst. Garām brauc kungs un prasa zemniekam: „Cik zemnieku ir pasaulē muļķu?”*

Vairāki skolēni ir uztvēruši šīs rindkopas domu, ka pasakās parasti zemnieks ir gudrībā pārāks par kungu. Tātad tādai arī vajadzētu būt zemnieka atbildei.

Kāds skolnieks raksta: *„Es vispār nevienu gudru kungu neesmu redzējis!”* Šādu atbildi viņš ir uzrakstījis, jo: *„Pasakās zemnieki parasti ir tēloti bezbailīgi. Viņi nebaidās runāt ar kungu. Tāpēc es domāju, ka zemnieks tā varētu atbildēt.”*

Stundas laikā veidojas spraigas diskusijas, jo daži klasesbiedri iebilst, ka no dotajiem fragmentiem daudzus variantus nemaz neesot bijis iespējams prognozēt. Skolotāja pārlabo skolēnu teikto, aizrādot, ka pasakas radīšana ir radošs process un pareizu un nepareizu atbilžu nav.

Stundas laikā skolēni mācās prognozēt pasakas sižeta attīstību izmantojot galvenos balsta vārdus. Svarīgi šajā stundā iemācīt skolēnus redzēt pasauli ar citu cilvēku acīm, kas ir viens no svarīgākajiem uzdevumiem sociokultūras kompetences attīstības procesā.

6. stunda

Pasakas – kultūras izziņas avots.

Šī ir noslēdzošā nodarbība stundu ciklā par pasakām kā sociokultūras kompetences pilnveidošanas avotu. Šajā stundā ir nepieciešams apkopot un izvērtēt iepriekšējās nodarbībās apgūto.

Stundas norise

Uzsākot stundu, skolotāja vispirms lūdz audzēkņiem darba burtnīcās 1 minūtes laikā uzrakstīt visu, kas viņiem asociējas ar vārdu *folklorā*.

Pēc šī uzdevuma veikšanas skolēniem ir jāpasvītro uzrakstītajā tekstā viens teikums, kuru viņuprāt ir svarīgi pieminēt runājot par *folkloru*. Skolēni nolasa savus teikumus. Piemēram:

„*Folklorā ir viss, kas saistās ar mūsu senčiem.*”, „*Tā ir mūsu bagātība.*”, „*Pasakas, teikas, tautasdziesmas.*”, „*Folklorā, tas ir kaut kas vecs un nolietojies!*”.

Turpmākajā stundas daļā skolotāja veido sarunu ar audzēkņiem, rosinot viņus izteikties par iepriekšējās stundās apgūto. Lai palīdzētu viņiem apkopot visu šo informāciju, skolotāja uzdod dažāda veida jautājumus, piemēram:

- Kādus internacionālos elementus latviešu tautas pasakās var sastapt?
- Par ko tas liecina?
- Kādu informāciju par tautu mēs varam iegūt no pasakām? Pierādi!
- Vai folkloras apguvi vajadzētu atstāt vidusskolas mācību programmā? Pamato!

Nākamais šīs stundas uzdevums, par kuru skolēni saņems arī vērtējumu, ir eseja. Skolotāja izdala lapas, uz kurām ir jāuzraksta eseja par tēmu: *Pasakas – kultūras izziņas avots*.

Secinājumi

1. XXI gadsimtā aktualizējies jautājums par izmaiņām izglītības programmas saturā, akcentējot daudz kultūru izglītības nepieciešamību skolās un augstskolās.
2. Valodas un literatūras apguves procesā veidojas skolēnu komunikatīvā, valodu jeb lingvistiskā, sociokultūras un valodu mācīšanās kompetence. Daudz kultūru un starpkultūru izglītības akcentēšana skolās visciešāk saistās tieši ar sociokultūras kompetences pilnveidošanos.
3. Daudzveidīgais latviešu tautas pasaku materiāls paver plašas iespējas skolēnu sociokultūras kompetences pilnveidošanai literatūras stundās mazākumtautību skolās, raisot skolēnu interesi par literatūras stundām un apgūstamo mācību vielu.
4. Izstrādājot konkrētās klases skolēnu izpēti un apzinoties skolēnu vecumposma specifiku, skolotājam ir iespējams izvēlēties veiksmīgāk agrīnas jaunības vecumposmam un konkrētajām mācību satura apguves iespējām atbilstošākas mācību metodes un paņēmienus.
5. Mācību procesā svarīgākais ir palīdzēt audzēkņiem saprast, kāda veidā caur valodu iespējams izzināt un izprast kādas tautas kultūru, nevis iemācīt analizēt kādas konkrētas leksēmas kulturoloģiskajā aspektā. Šeit kā metodi veiksmīgi ir pielietot daudzveidīgo jautāšanu. Pasaku apguves stundās skolēni ir uzzinājuši, kas ir kulturoloģiskā informācija. Viņi prot to saskatīt latviešu tautas pasaku tekstos un atšķirt no cita veida informācijas; prot analizēt informāciju, veidojot un izsakot patstāvīgus spriedumus par tās jēgu latviešu tautas kultūras kontekstā.
6. Pasaku apguves stundās lietderīgi ir strādāt gan ar tekstu fragmentiem (piemēram, tādā veidā ir iespējams apgūt daudz lielāku pasakās ietvertu informāciju), gan ar veseliem latviešu tautas pasaku tekstiem (piemēram, veicot prognozēšanu). Darbā ar kulturoloģisko tekstu skolēni prot izmantot dažāda veida uzziņu literatūru un zina, kādos populārzinātniskajos avotos var atrast nepieciešamo informāciju.
7. To, cik sekmīga pasaku apguves stundās būs sociokultūras kompetences attīstība un pilnveidošana, liela nozīme ir literatūras skolotāja profesionālajai sagatavotībai un prasmei būt par vidutāju divu un vairāku kultūru mijiedarbības procesā.
8. Diplomdarba autores izvirzītā hipotēze par mācību procesa nozīmīgumu, kurš balstīts uz skolēnu reālo kulturoloģisko zināšanu bāzes, ir apstiprinājies. Iespējams, labāki rezultāti tiktu

gūti, ja folkloras apguvei veltītas stundas arī iepriekšējos mācību gados būtu organizētas šādā veidā. Ja pasaku apguvei varētu ieplānot vairāk mācību stundu, tad kā metodi varētu izmantot arī skolēnu pētniecību, kas šajā reizē netika darīts.

Nobeigums

Mūsdienu straujajā attīstības laikmetā, sociokultūras kompetence ir sevišķi svarīga. Lai skolēns mācētu iekļauties citās kultūrās, ieraudzīt pasauli citu acīm, kā arī saskatītu individuālo, specifisko konkrētai tautai, kultūrai un valodai, viņam nepieciešams pilnveidot sociokultūras kompetenci.

Lai pilnveidotu skolēnu sociokultūras kompetenci, literatūras stundās veiksmīgi strādāt ar tautas pasakām, jo tās ir tautas bagātība un kultūras sastāvdaļa. Pasakas atspoguļo tautas dzīves un darba gudrību, vērtības un tradīcijas.

Gatavojoties mācību izmēģinājumdarbībai, kas paredzēta skolēnu sociokultūras kompetences pilnveidošanai, jābalstās uz M. Gavriļinas un A. Vulānes rakstu un krievu metodiķu ieteikumiem.

Mācību izmēģinājumdarbības sākumā svarīgi ir noskaidrot skolēnu vecumposma īpatnības un skolēnu reālo kulturoloģisko zināšanu un prasmju līmeni, lai saprastu, kādas mācību metodes un paņēmienus izmantot, strādājot ar konkrēto klasi.

Pēc skolēnu iepazīšanas, skolotājs mērķtiecīgi organizē mācības. Pētījuma procesā ir veikta mācību izmēģinājumdarbība, kurā balstoties uz jau zināmo, skolēni veido tekstus, analizē, salīdzina latviešu tautas pasakas.

Mācību izmēģinājumdarbības laikā skolēnu sociokultūras kompetence ir pilnveidojusies, jo skolēni ir daudz uzzinājuši par latviešu kultūras garīgo mantojumu, kas atspoguļojas latviešu tautas pasakās.

Izmēģinājumdarbības laikā skolēni ir iepazinušies ar plašu latviešu tautas pasaku klāstu. Skolēni saprot, ka tas nav tikai literārs darbs, bet arī senlatviešu domu un jūtu atspoguļojums.

Pētījuma hipotēze ir apstiprinājusies, jo, balstoties uz skolēnu reālajām kulturoloģiskajām zināšanām un prasmēm, diplomdarba autore rosinājusi skolēnus analizēt, interpretēt latviešu tautas pasakas, atklājot tajās latviešu tautas vērtības, domāšanu, tradīcijas un paradumus. Mācību izmēģinājumdarbības laikā skolēni ir uzzinājuši, cik liela un kāda nozīme skaitļiem, kokiem latviešu dzīvē. Kādas ir latviešu galvenās vērtības, ko latvieši ciena un ko neciena.

Mācību izmēģinājumdarbības laikā skolēni guvuši jaunu informāciju par latviešu tautas frazeoloģismiem un senajām mērvienībām.

Mācību procesā skolēni pilnīgojuši arī savas latviešu valodas zināšanas un prasmes, kas neapšaubāmi ir svarīgas gan sociokultūras kompetences, gan komunikatīvās kompetences pilnveidošanai.

Strādājot ar mazākumtautību skolēniem, svarīgi ir salīdzināt un analizēt dzimtas un latviešu tautas pasakas, kas ļauj saskatīt līdzības un atšķirības abu tautu folklorā un, apzinoties un saprotot folkloras vērtības, veidot starpkultūru attiecības. Salīdzinot krievu un latviešu tautas pasakas, skolēni atklāja kopīgo un atšķirīgo (motīvus, tēlus, simbolus) abu tautu folklorā.

Mācību izmēģinājumdarbības noslēgumā diplomdarba autore sapratusi, ka skolēni ir apguvuši prasmi strādāt ar kulturoloģisko informāciju, tas ir, prot atrast tajā vajadzīgo informāciju, prot analizēt, interpretēt un salīdzināt. Skolēni, strādājot ar latviešu tautas pasakām, iepazinušies ar latviešu tautas gudrību, tradīcijām, saskatījuši folkloras tēlu un motīvu nozīmi.

Grūtības izmēģinājumdarbības laikā sagādāja diplomdarba autores nelielā pieredze strādājot skolā. Kā metodiski profesionālāk un interesantāk strādāt ar pasaku materiālu. Baidoties no iespējamām kļūdām, izmēģinājumdarbībā brīžiem tika pieļauta vienveidība.

Izmēģinājumdarbības rezultāti liecina, ka skolēni ir papildinājuši savu latviešu valodas vārdu krājumu gan ar jauniem frazeoloģismiem, gan ar jauniem vārdiem.

Pētījumā pierādījās tas, ka mūsdienu vidusskolēniem neinteresē tikai mode un mūzika, bet arī kāda daļa no tautas vēstures, kultūras, valodas. Mācību procesu gan nepieciešams pēc iespējas dažādot.

Pētījumā noskaidrotais ļauj secināt, ka sociokultūras kompetence ir svarīga, lai mazākumtautību skolēni varētu veiksmīgi kontaktēties ar latviešiem, lai viņi izprastu latviešu tautas vērtības, tradīcijas u. tml., kā arī spētu saskatīt dzimtas un latviešu tautas līdzības un atšķirības.

Izmantotā literatūra

1. Albrehta Dz. Pētīšanas metodes pedagogijā. - Rīga: Mācību grāmata, 1998. - 104 lpp.
2. Birkerts P. Latvju tautas dzīves gudrība. 1. sēj. 1. un 2. daļa – Rīga: J. Grīnberga izdevniecība, 1937.
3. Birkerts P. Ievads latvju tautas prātniecībā. – Rīga: Autora izdevums, 197. - 543 lpp.
4. Brūsa – Mitforda M. Zīmes un simboli. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1998. - 128 lpp.
5. Eriksons E. Identitāte: jaunība un krīze.- Rīga: Jumava, 1998. - 112 lpp.
6. Ganuzēns un velns: Latviešu tautas pasaku izlase. - Rīga: Zinātne, 1987. - 302 lpp.
7. Gavriļina M., Vulāne A. Dzimtās valodas standarta koncepcija // Valodu apguve: problēmas un perspektīva. Zinātnisko rakstu krājums.- Liepāja: LiePA, 2001. - 315 lpp.
8. Herdera vārdnīca „Simboli”.- Rīga: „Pētergaiļa” bibliotēka, 1993. - 174 lpp.
9. Jansone L., Lando I., Pallo S. Valodas intensīva apguve.- Rīga: LVAVP, 2003. - 93 lpp.
10. Kokare E. Gudram pieder pasaule. – Rīga: Zinātne, 1998.- 283 lpp.
11. Kokare E. Latviešu galvenie mitoloģiskie tēli folkloras atveidē.- Rīga: Mācību apgāds, 1999. – 220 lpp.
12. Kursīte J. Latviešu folklorā mītu spogulī. – Rīga: Zinātne, 1996. – 434 lpp.
13. Kursīte J. Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā. – Rīga: Zinātne, 1999.- 524 lpp.
14. Laiveniece D. Valodas mācība pusaudzīm.- Rīga: RaKa, 2003. - 391 lpp.
15. Latviešu tautas pasakas: izlase.- Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1956.
16. Latviešu tautas pasakas: izlase. - Rīga: Zvaigzne ABC, 2002. - 487 lpp.
17. Latviešu tautas pasakas, pasakas par dzīvniekiem.- Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1964.
18. Latviešu tautas pasakas, sadzīves pasakas. – Rīga: Zinātne, 1967.
19. LAT 2 Mūsdienu metodikas rokasgrāmata skolotājiem. - Rīga: LVAVP, 2001. - 216 lpp.
20. Latviešu valoda un literatūra 1. - 9. klasei skolām, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmas. Mācību priekšmeta programmas paraugs, 2005. www.isec.gov.lv, skatīts 10.12. 2007.
21. Lazdiņa S., Pāvuliņa L. Latviešu literatūra mazākumtautību skolā 10. klasei.- Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. - 279 lpp.
22. Maslo I. Mācību metodes izglītības iestādē // Skolotājs. - 1998. Nr. 5.
23. Mitoloģijas enciklopēdija 1.- 2. sēj. - Rīga: Latvijas enciklopēdija, 1994.
24. Plaude I. Sociālā pedagogija.- Rīga: RaKa, 2001 - 172 lpp.
25. Psiholoģijas vārdnīca. – Rīga: Mācību grāmata, 1999.
26. Puškarevs I. Attīstības psiholoģija. – Rīga: RaKa, 2001.

27. Rubana I. Mācīties darot.- Rīga: RaKa, 2004. - 262 lpp.
28. Rudzīte A. Latviešu tautas dzīvesziņa. 1. izdevums – Rīga: LNNK, 1990. – 368 lpp.
29. Rudzīte A. Latviešu tautas dzīvesziņa. 2. izdevums- Rīga: Zvaigzne, 1990. - 160 lpp.
30. Seno mērvienību nosaukumi // <http://www.vvk.lv>, skatīts 10.10.2007
31. Šmits P. Latviešu mitoloģija.- Rīga: Latviešu Rakstnieku un Mākslinieku biedrība, 1918. – 150 lpp.
32. Zelmenis V. Īss pedagoģijas kurss. - Rīga: Zvaigzne, 1991. - 213 lpp.
33. Афанасьева А. Н. Народные русские сказки. - Москва, 1984.
34. Гаврилина М. Русский язык в 4-5 классах. Книга для учителя. – Rīga: Mācību grāmata, 2004. - 236 c.
35. Гаврилина М. Русский язык 7 класс. Книга для учителя. – Rīga: Mācību grāmata, 2005. - 140 c.
36. Гаврилина М. Русский язык 8 класс. Книга для учителя. – Rīga: Mācību grāmata, 2006. - 191 c
37. Гаврилина М. Русский язык в 8-9 классах. Книга для учителя. – Rīga: Mācību grāmata, 2002. - 292 c.
38. Гаврилина М. Вулане А. Формирование учащихся социокультурной компетенции в аспекте интеграции общества // *Žmogus kalbos erdvėje: mokslinių straipsnių rinkinys* (2). - Kaunas: KHF, 2002. - 275.- 280 c.
39. Жаркова Т. И. Жаркова Ю. В. Социокультурный подход в обучении иностранному языку 2001. www.amursu.ru , skatīts 10.12.2007.
40. Тер - Минасова С. Г. Война и мир языков и культур. - Москва: Астрель, Хранитель, 2007.
41. Тер - Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация: (Учеб пособие)- Москва: Слово/ Slovo, 2000.
42. Хрестоматия по фольклору. - Москва: Просвещение, 1972. – 302 с.

Pielikumi

1. Pielikums

Anketas

1. anketa. Skolēnu interešu izziņāšana un attieksmju noteikšana.
2. anketa. Folklorā kā tautas mutvārdu daiļrade.
3. anketa. Pasakas – tautas izziņas avots.

Skolēnu attieksme pret skolu, mācībām un apkārtējiem cilvēkiem.

1. Vai tev patīk iet skolā?

1.1. Jā

1.2. Ne visai.

1.3. Nē

2. Kāpēc tev patīk vai nepatīk iet skolā?

.....

.....

3. Kādas mācību stundas tev patīk vislabāk? Kāpēc?

.....

.....

4. Kādas mācību stundas tev nepatīk? Kāpēc?

.....

.....

5. Cik lielā mērā tevi ietekmē mācīties?

	Ļoti stipri ietekmē	Pietiekoši stipri ietekmē	Grūti pateikt	Ne īpaši ietekmē	Praktiski neietekmē
5.1. Tēvs	5	4	3	2	1
5.2. Tavu klasesbiedru viedoklis klasē	5	4	3	2	1
5.3. Tavu draugu viedoklis ārpus skolas	5	4	3	2	1
5.4. Tie mērķi, kurus tu centies sasniegt dzīvē	5	4	3	2	1
5.5. Tavi skolotāji	5	4	3	2	1
5.6. Māte	5	4	3	2	1
5.7. Citi ģimenes locekļi	5	4	3	2	1

6. Kas tevi traucē mācīties tā, kā gribētos? (Izvēlies 3, tavuprāt, visnozīmīgākos! Uzraksti to numurus 7., 8., 9. punktā!)

6.1. Nav izveidojušās atbilstoša attiecības ar skolotājiem.

6.2. Nav normālu apstākļu stundu sagatavošanai mājās.

6.3. Pārāk sarežģītas un garlaicīgas mācību grāmatas.

6.4. Pārāk daudz vilinājumu, kas atrauj no mācībām (draugi, diskotēkas, video u.c.).

6.5. Ne vienmēr pietiek pacietības un uzcītības.

6.6. Traucē pārāk liela noslogotība sabiedriskajos pienākumos.

6.7. Nepietiekama uzmanība pret maniem mācību rezultātiem no vecāku puses.

6.8. Vienkārši neinteresanti! Nav vēlēšanās mācīties. Slinkums mani pievarējis.

6.9. Grūti atbildēt.

7. Pats lielākais traucēklis mācībās:

.....

8. Otrs lielākais traucēklis mācībās:

.....

9. Trešais lielākais traucēklis mācībās:

.....

10. Vai tev klasē ir daudz draugu vai tikai daži?

.....

.....

.....

11. Par ko jūs visbiežāk runājat, par ko strīdaties?

.....

.....

.....

12. Kādas cilvēku īpašības tu vērtē visaugstāk, un kas tev viņos nepatīk?

.....

.....

.....

13. Vai tev ir kādi labi draugi (draudzenes) ārpus skolas, un kas jūs saista?

.....

.....

.....

.....

Paldies, par atbildēm!

Nākamo 5 literatūras stundu vienojošā tēma būs – folkloras un tautas pasakas. Lai labāk noskaidrotu Jūsu zināšanu līmeni un izpratni par šiem jēdzieniem, lūdzu, aizpildiet dotās anketas!

Folkloras kā tautas mutvārdu daiļrade

1. Ar ko tev asociējas vārds „folkloras”?.....

.....
.....

2. Vai, tavuprāt, folkloras apguve vidusskolā ir nepieciešama? Pamato!

.....
.....
.....

3. Kā varētu saistīt folkloristikas ar:

a) muzikoloģiju.....

.....
.....

b) ģeogrāfiju.....

.....

c) literatūrzinātnei.....

.....

Pamato!

4. Nosauc, tavuprāt, populārākos latviešu tautas pasaku varoņus!

.....
.....
.....

5. Atzīmē, lūdzu, visas tās vienības, kas pieder pie folkloras!

stāsts	literārā pasaka	anekdote
pasaka	teika	sakāmvārds
romāns	novele	mīkla
eseja	ticējums	

II. Pasakas – tautas kultūras izziņas avots.

1. Kuras pasakas (brīnumu, sadzīves vai dzīvnieku) tev šķiet visinteresantākās? Kāpēc?

.....
.....
.....
.....
.....

2. Kā tev šķiet, vai pasakas var mums pastāstīt par konkrētās tautas vēsturi, kultūru, reliģiskajām īpatnībām? Atbildi pamato!

.....
.....
.....
.....
.....

3. Mini latviešu un krievu tautas pasakas, kurās, tavuprāt, ir sniegta sociokultūras informācija! Pamato!

.....
.....
.....
.....
.....

4. Izlasi krievu tautas pasakas fragmentu! Atrodi tekstā kulturuloģisko informāciju! Pamato!

Было три брата. Один безногий удался – наперегон с зайцами гонялся. Второй косолапый – больно прыток удался. А третий одно и знал, что ворон считал. Вот собрались три брата в лес дрова рубить. Пока безногий за зайцами гонялся, косолапый ноги расправлял, третий всех ворон пересчитал, глядь – и вечер настал. Надо ужин варить. А огня – то нет! Вот срубили три брата большую сосну. Сложили костер. Полез смотреть один из братьев, нет ли где огоньку. И увидели впрямь огонек. Ну вот и пошел безногий. Видит: около огонька сидит старичок. Он и просит: „ Дедушка, дай огоньку!” Тот говорит: „ А ты меня, старика, потешь чем – нибудь. Хоть песню спой!” – „ Не умею!” - „ Ну так спляши!” – „ Тоже не учился!” - „ Сказку скажи!” – „Тоже не знаю”. – „ Ну и убирайся с чем пришел!”

2. Pielikums

Izdales materiāli skolēniem

1. Latviešu tautas pasaku fragmenti.
2. Laima un Velns latviešu folkloras atveidē.
3. Frazeoloģismi par Velnu.
4. Seno mērvienību nosaukumi.

LATVIEŠU TAUTAS PASAKU FRAGMENTI

1. Vienam ķēniņam trīs dēli: divi gudri, viens muļķis. Ķēniņam bija pļava, un no tās pļavas katru nakti nozūd pa stirpiņai siena. Nekā darīt – liek dēliem pļavu sargāt. Pirmo nakti jāiet vecākajam dēlam, bet ap pusnakti uznāk gards miegs: viņš ņemas iemigt un nenosargā nekā. Otrā naktī ies vidējais dēls, bet arī tam uzbrūk miegs, un stirpiņa kā pagalam, tā pagalam. (..) Muļķītis noiet un nu kaujas ar miegu. Bet pret pusnakti nevar vairs paciest, cik saldi acis lipina. Viņš domā: „Tā nekas nebūs. Palīdzīšu apakš tupiņas, izstiepšu kājas un rokas labi plati, tā, ka sniedzas ārpus tupiņas, un gulēšu bez bēdām. (..) Muļķītis tencinādams tūliņ jāj mājā un atdod ķēvi vecākajam brālim, vecāko kumeļu vidējam brālim un pats patur jaunāko kumeļu ar ķēves iemauktiem. (Zirgs par palīgu, Latviešu tautas pasakas, 2002)
2. Dzīvoja reiz neredzīgs ķēniņš. Viņam bija trīs dēli: divi gudri, viens muļķis. Kādu dienu ķēniņš sasauc savus dēlus un tiem tā saka: „Visu lietu man ir pa pilnam: naudas, mantas, uzticamu pavalstnieku un mīļu dēlu, bet vienas lietas man, kā zināt, trūkst – man nav acu gaišuma, un to arī ne par kādu nevaru vairs atdabūt, jo neviens ārsts tās nevar dziedēt. Tagad uzzināju, ka aiz trim valstīm ir princese, kas septiņas nedēļas guļ un otras septiņas ir nomodā. (Brīnuma putns, Latviešu tautas pasakas, 2002)
3. Kādā valstī dzīvoja ķēniņš, kam trīs dēli. Šie trīs dēli izzinājuši, ka viņpus deviņām valstīm otram ķēniņam tāds putns, kas visu padara, ko tikai liek. Putns dzīvojot dārzā, zelta sprostā; sprosts karājoties trejžuburainā liepā. Vakaros putns laižoties mājā zelta sprostā pārgulēt.(..) devītā dienā vecākais brālis nojāj devītā valstī, ķēniņa pilī un saka, ka jājis putnam pakaļ. (Putnu Bubulis, Latviešu tautas pasakas, 2002)
4. Vecos laikos bijuši divi brāļi: viens bagāts, otrs gluži nabags. Bagātais nabadziņu ne acu galā neieredzējis. Reiz nabadzīgajam aprūcies maizes – gribējis pirkt, bet, ar ko pirksi, ja nav ne graša pie dvēseles. Gājis pie bagātā lūgties. Bagātais, tikko šo ieraudzījis, izsviedis sapelējušu cūkas pleciņu pa logu un uzsaucis bargi: „Ko nāc! Še cūkas pleciņš, skrej uz elli viņu pārdot, tad dabūsi naudas!” (Burvju dzirnaviņas, latviešu tautas pasakas, 2002)

Izdales materiāls tēmai – Laima un Velns latviešu folkloras atveidē.

1. Gabalu gājuši, ierauga melno kalnu, kur darbinieki patlaban nosēduši atpūsties. Bet tiklīdz vagaru pamana, darbinieki saceļas kājās, lādēdamies: „Āre, vagars atkal uz kalna! Kaut pats velns viņam vienreiz kaklu apgrieztu!” Un tā, velns to dzirdēdams, kragt! – vagaram čuprā, apgriež kaklu un aiznes taisni vien uz elli prom. (Vagars un velns// Latviešu tautas pasakas, 2002)
2. Reiz vienam kungam ceļā salūza kariete. Laime vēl, ka turpat bija kalējs. Kungs lika karieti sataisīt, un kalējs par darbu noprasīja veselu rubli. (Čiks //Latviešu tautas pasakas, 2002)
3. Vienreiz bijuši divi pušelnieka saimnieki; viens bagāts, otrs nabags. Tas nabags nav bijis ne dzērājs, ne arī kāds tērētājs – strādājis un rāviens ar darbiem, cik vien varēdams, bet nav varējis uz priekšu tikt, - nabags bijis, nabags palicis.(..)Un tā nu viņš vienu vakaru itin bēdīgs sēdējis istabā pie galda un domājis par savu nelaimi. (Nabaga brāļa nelaime // Latviešu tautas pasakas, 2002)
4. Laimas māte, pa pasauli staigādama, iegriezās vēlā ziemas vakarā kādās mājās sasildīties. Prom ejot, tā pasauca saimnieci, sacīdama: „ Par to, ka mani sasildīji, vēlies trīs labas lietas!” (Laima izpilda trīs vēlēšanās // Latviešu tautas pasakas, 2002)
5. Kungs pavēlējis viņam celmus lauzt. Tomēr celmu laušana grūts darbs, tādēļ ir te vīrs nevarējis tik daudz nopelnīt, cik vajadzējis. „ Cik grūti!” vīrs vienu dienu dziļi nopūtīes. Un, līdzko šos vārdus izteicis, te – kur gadījies, kur ne – pienāca daiļa sieviete, sacīdama: „ Nu, nu, no šīs dienas nebūs vairs tik grūti!” Sieviete bijusi Laima. (Laima par sievu // Latviešu tautas pasakas, 2002)
6. Kāzās dabūju arī zināt, ka tā pils, kur tagad dzīvo muļķītis ar skaisto princesi, agrāk bijusi tāpat lepna ķēniņa pils. Bet tad, uz vienu reizi, tam ķēniņam sākuši uzmākties velni. Tie nobūruši visus cilvēkus par kaķiem, un tikai tad, ja viens cilvēks tajā pilī iebruks trīs reizes un katru reizi paliks tur trīs dienas un trīs nakts, - tad atkal cilvēki paliks tādi, kādi bijuši, un pils arī būs tā pati agrākā ķēniņa pils. (Kaķu pils // Ganuzēns un velns, 1987)
7. Kādu dienu Jānis bija tā neviļus aizgājis pat līdz pilsētai. Pienāk ar' kāds kungs un uzaicina, lai stājoties pie viņa kalpot par sulaini. Jānis gan negrib, bet citas izejas nav. (..) No sākuma Jānis cītīgi tīrīja visas grāmatas, bet vēlāk jau sāka šķirstīt pa lapai un izlasīt. Jānis sāka lasīt, kā var palikt par dažādiem zvēriem vai mājas lopiem. Izlasījis, kā var kļūt par āzi, arī viņš par to palika. Nu tik Jānis noprata, ka viņa kungs ir pats velns. (Velna grāmatas // Ganuzēns un velns, 1987)
8. Tā nu meitas visas dzīvojušas ellē. Viņām nekas netrūcis, ēdušas un dzērušas, ko tik sirdis tām vēlējušas. Bet tomēr tām ellē pie velna nepaticis. Tās teikušas: „ Mēs te ēdam un dzeram, bet kas to mūsu māmiņai un tētiņam dos?” Velns atbildējis: „ Na iesieniet lakatā pīrāgus , es aiznesīšu, vai man žēl!” (Redzu, redzu, ko tu dari!// Ganuzēns un velns, 1987)
9. Kādreiz kāds velna jauns kungs pienācis naktī pie muižas rijas un dzirdējis, ka rijā ir jo briesmīgs troksnis. Velns klusiņām ielīdis rijā un redzējis, ka rijnieks guļ uz plāna aizmidzis un krāc. Velnam ļoti patikusi šāda krākšana, un tas bieži nācis uz riju klausīties. Kādreiz velns pielīdis rijniekam tuvāk un gribējis redzēt, kā tas to krākšanu izdara, bet tanī brīdī velna aste pieskārusies rijniekam, un tas pamodies. Velns nu gribējis mukt projām, bet rijnieks to pie astes noturējis.(Kā velns mācījās krākt// Latviešu tautas pasakas ,2002)
10. Bezzemnieces dēls aizgājis uz dzirnavām un sācis malt, bet, ieraudzīdams, ka maisā pelavas, viņš sācis dauzīt velnēnus, kas tur pat apkārt slaištījušies, ka tie iebēruši viņam kviešu vietā pelavas.(Bezzemnieces dēls// Latviešu tautas pasakas, 2002)

Frazeoloģismi par velnu:

- **Dabūt velnu redzēt** sar. - piedzīvot ko sliktu, nepatīkamu. *Nu tu velnu redzēsi! Viņš dabūja velnu redzēt.*
- **Parādīt velnu** (kādam)sar. - pārmācīt kādu; lieto, izsakot draudus.
- **Dzīt velnu** sar. -- jokot, arī muļķot kādu.
- **Kāds velns mani** (tevi utt.) **dīdīja** - saka, pārmetot sev vai citam, ja izdarīts kas tāds, kas pēc tam jānožēlo. *Kāds velns mani dīdīja to teikt? Kāds velns tevi dīdīja tur skriet?*
- **Kāds velns tevi** (viņu, jūs, viņus) **dīda** - saka tādam vai par tādu, kas nevar mierīgi nostāvēt, nosēdēt u.tml.
- **Kāda velna pēc** sar. - kāpēc gan, kālab gan.
- **Kā velna apsēsts** sar. - ne par ko nebēdājot; sparīgi.
- **Ne velna nav** (nebija, nedabūja, neizdarīja) sar. - itin nekā; itin nemaz.
- **Tas tik ir velna pulveris!** sar. - saka par cilvēku, kas spēj ļoti veikli, enerģiski darboties, arī par cilvēku, kas rīkojas ar neparastu drosmi, izmanību un izveicību.
- **Pie velna!** sar. - saka, paužot savu sašutumu, dusmas.
- **Rauj viņu velns!** sar. - saka, paužot vienaldzīgu attieksmi pret ko.
- **Velns viņu sazina** (arī zina)! sar. - saka, kad kas nav zināms, kad par ko šaubās.
- **Velna milti!** sar. - saka, paužot savu neapmierinātību, sašutumu, dusmas.

Frazeoloģismi par laimi :

- **Vēlēt laimes** - vēlēt laimi, veiksmi turpmākajā dzīvē (apsveicot).
- **Uzdert laimes** (kādam) - tukšot glāzes, novēlot (kādam) laimi, labklājību.
- **Laimes liet** - ieliet ūdenī izkausētu metālu (svinu vai alvu) un pēc izlējuma veida iztēloties, kas nākotnē gaidāms (parasti to dara Jaungada naktī).
- **Laimes bērns** (arī luteklis) - cilvēks, kam dzīvē viss veicas.
- **Laimes spēle** - labvēlīga vai nelabvēlīga apstākļu sagādīšanās.
- **Uz labu laimi** - riskējot, paļaujoties uz laimīgu izdošanos. *Likt eksāmenu uz labu laimi.*
- **Par laimi** - saka, paužot apmierinājumu sakarā ar to, kas ir vai nav noticis.
- **Dieva laime!** sar. - saka, paužot prieku, apmierinājumu par to, kas ir vai nav noticis.
- **Cūkas laime!** sar. - saka, ja kas paveicas necerēti viegli, labi.

SENO MĒRVIENĪBU NOSAUKUMI

ASS - malkas mērs

LĪBIEŠU PODS - vaska svara mērs

MARKA, MĀRCIŅA - dārgmetālu svara mērs

MUCA, PODS, STOPS - sāls mērs

OLEKTS - auduma mērs

PĒDA, SOLIS - zemes platības mērs

PODS, BIRKAVS - vaska mērs

PŪRS, SIEKS - labības tilpuma mērs

GARUMA MĒRI UN TO NOSAUKUMI

RĪGAS ASS = 3 olektis = 6 pēdas = 161,25 cm

1 OLEKTS = 2 pēdas = 24 collas = 53,75 cm

KORTEĻIS = ¼ olekts = 6 collas = 13,44 cm

RĪGAS MĒRRĪKSTE = 14 pēdas = 7 olektis = 376,25 cm

PLATĪBAS MĒRI UN TO NOSAUKUMI

RĪGAS 7 OLEKŠU MĒRRĪKSTE = 14,156 kv. m

ŠŅORE - zemes joslas, kad zeme sadalīta apstrādāšanai

SIEKA VIETA - ar 1/3 pūra apsējama platība

TILPUMA MĒRI UN TO NOSAUKUMI (labībai)

1 PŪRS = 6 sieki = 54 stopi = ~ 48 kg

1 SIEKS = 9 stopi = ~ 8 kg

RĪGAS PŪRS = ~ 68,75 l

RĪGAS SIEKS = ~ 11,46 l

ŠĶIDRUMA MĒRI UN TO NOSAUKUMI

RĪGAS STOPS = 4 korteļi = 1,275 l

ĀMS(a) = 120 stopi

ENKURS = 30 stopi

FELTS = 6 stopi

MALKAS MĒRI

MALKAS ASS :

1) = 6 x 6 pēdas ar 5 sprīžu garām pagalēm

2) = 9x 9 pēdas

3) = 11x 11 pēdas

SVARA MĒRI

BIRKAVS = 20 podu = 400 mārciņas = ~ 167,52 kg

PODS = 20 mārciņas = 8,376 kg

SĀLS MĒRI

MĒRMUCA = 108 stopi

GARUMA MĒRI

ARŠINA = 28 collas

COLLA = 2,54 cm

JŪDZE = 7 verstis = 7,44676 km

PĒDA = 12 collas = 30,48 cm

OLEKTS = 69,7 cm (1667.g.)

VERŠOKS = 1 ¾ collas = 4,445 cm

SILĶU MUCA (Zviedrijas, Holandes, Bergenes)

- apkārtmērs - 171,0; 177,0; 177,5 cm

SĒKLU MUCA = 75,7 cm

DIVPĒDU MĒRS (Amsterdamas, Parīzes, Londonas) = 65,7cm

TILPUMA MĒRI UN TO NOSAUKUMI

PŪRS - beramo preču mērs 15.,16. gs.(augstums – 32,0cm, diametrs – 56,5 cm)

SIEKS - beramo preču mērs 15.,16. gs.(augstums – 15,6 cm, diametrs – 31,6 cm)

PUSSTOPS - beramo preču mērs 15.,16. gs. (augstums – 14,3 cm, diametrs 14,5 cm)

SĀLSMUCA - 1/16 mērmucas

MĒRMUCA - augstums – 76,7 cm, diametrs – 48,8 cm

MĒRRĪKSTE jeb VIZĒJAMAIS SPIEKIS - lineārais mērs vīna mucu tilpuma noteikšanai

VEDRS - krievu šķidruma mērs

MĒRTRAUKI UN TO NOSAUKUMI

ĀBOLU MUCA

GARTNICA - krievu beramo preču mērtrauks

KAĻĶU MUCA

PŪRIŅI - svariņi graudu kvalitātes noteikšanai

3. Pielikums

Skolēnu darbu paraugi

1. Latviešu tautas pasakas „Visi kungi muļķi” prognozēšana.
2. Eseja.

Latviešu tautas pasaka „Visi kungi muļķi”.

Kādreiz zemnieks aiziet uz mežu malku cirst. Garām brauc kungs un prasa zemniekam: „Cik zemnieku ir pasaulē muļķu?”

.....
.....
.....

Kungs sadusmojas un brauc projām, bet ceļā viņa dusmas tā sprūk vaļā, ka viņš liek kučierim griezt zirgu apkārt un braukt pie zemnieka, lai viņu bargi pārmācītu par tādu valodu. Bet zemnieks bija gudrs.

.....
.....
.....

Kungs piebrauc klāt un, zemnieku caur zariem nepazīdams, vaicā:

„.....
.....
.....”

Šis atbild, ka nav redzējis.

Nu kungs saka: „Vai tu nevarētu viņu pameklēt? Varbūt viņš ir iebēdzis purvā?” Zemnieks bija ar mieru, bet ar tādu norunu, ka kungam jātur bērzs pa to laiku uz saviem pleciem. Pēc neilga laika zemnieks atskrien un saka:

„.....
.....
.....”

Vienu zirgu kungs dod, bet otru kungs negrib dot. Zemnieks saka: „Kā mēs divi uz viena zirga varam jāt, dod man abus zirgus!”

.....
.....
.....

Kungs gaida, gaida, nevar nekā sagaidīt. Viņš liek bērzu turēt kučierim. Šis saka, ka nevarot, jo ļoti sāpot vēders, un patiesi viņam ļoti sāpējis vēders no lieliem smiekliem. Kungs noskaistas un, zemnieku nesagaidījis, jūdzas pats ratos, un vilks tos uz māju. Mājās kučieris saka kungam:

„.....
.....
.....”